

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК

ДИПЛОМНА РОБОТА

**Українські традиційні прикраси: особливості технологій і декору в контексті
історико-етнографічного районування**

студентка освітньої форми магістр
II курсу заочної форми,
групи ММЕ 21-24з
спеціальності 023
Образотворче мистецтво, декоративне
мистецтво, реставрація
**Ольга Олександрівна
Лончакова-Матіос**

Науковий керівник:

Завідувач кафедри мистецтвознавчої
експертизи, доктор культурології, доцент
Сергій Борисович Руденко

Рецензент

Доктор мистецтвознавства, доцент,
завідувач відділу теорії та історії
культури
Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України
Анастасія Ігорівна Кравченко

Допустити до захисту

Протокол засідання кафедри

від «___» грудня 2025 р. №___

Завідувач кафедри мистецтвознавчої експертизи

_____ **Сергій Борисович Руденко**

Київ – 2025

ЗМІСТ.....	2
АНОТАЦІЯ / ABSTRACT.....	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія досліджень традиційних прикрас в мистецтвознавчому дискурсі	9
1. 2. Джерела дослідження	17
Висновок до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ТРАДИЦІЙНИХ ПРИКРАС В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ	
2.1. Особливості історико-етнографічного районування.....	22
2.2. Південно-Східний регіон: Середнє Подніпров'я, Слобожанщина, Степовий Південь.....	29
2.3. Полісся: Західне, Середнє, Східне	34
Висновок до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ТРАДИЦІЙНІ ПРИКРАСИ ЗАХІДНОГО І ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	
3.1. Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина	45
3.2. Волинь, Опілля	52
3.3. Поділля, Буковина	58
Висновок до розділу 3.....	66
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	79

АНОТАЦІЯ

Лончакова-Матіос О.О. Українські традиційні прикраси: особливості технологій і декору в контексті історико-етнографічного районування – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису. Робота на здобуття наукового ступеня “магістра” за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2025.

Дослідження магістерської роботи присвячено аналізу складу традиційних жіночих прикрас наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., що походять з основних історико-етнографічних регіонів України. Розглянуті регіональні особливості культурно-господарських комплексів у співставленні, їхня подібність і відмінності, а також виділені комплекс прикрас у загальному складі регіонального вбрання. Розкриті основні типи, стилістичні особливості, технології виготовлення, а також широкий діапазон назв. *Вивчено історіографію* в хронологічній послідовності, яка становить важливу складову джерельної бази. Проаналізовано архівні матеріали, музейні та приватні колекції. І хоча джерельна база залишається фрагментарною, поглиблене вивчення історіографії засвідчило зростання наукового інтересу наприкінці ХХ ст. - початку ХХІ ст. Сучасні митці використовують традиційні орнаменти, кольорові поєднання та форми, щоб створювати нові, унікальні вироби, які відповідають сучасним естетичним вимогам. Такі прикраси є не просто копіями, а своєю мовою, яка дозволяє сучасним майстрам підтримувати зв'язок із власним культурним кодом. У ХХІ ст. українські прикраси не є застиглим явищем, вони активно розвиваються виходячи за рамки традиційного костюма, продовжують трансформуватися в творчості сучасних майстрів.

Ключові слова: «намиста», «баламути», «бурштинове намисто», «дукач», «бісерні прикраси», «силянка», «гердан», «шелести»

ABSTRACT

Lonchakova-Matios O.O. Ukrainian traditional jewelry: features of technology and decor in the context of historical and ethnographic zoning – Qualification scientific work in the form of a manuscript. Work for the degree of “master” in the specialty 023 “Fine arts, decorative arts, restoration”. – National Academy of Management Personnel of Culture and Arts. – Kyiv, 2025.

The study of the master’s thesis is devoted to the analysis of the composition of traditional women’s jewelry of the late 19th – early 20th centuries, originating from the main historical and ethnographic regions of Ukraine. The regional features of cultural and economic complexes in comparison, their similarities and differences are considered, and a complex of jewelry in the general composition of the regional outfit is highlighted. The main types, stylistic features, manufacturing technologies, as well as a wide range of names are revealed. Historiography was studied in chronological order, which is an important component of the source base. Archival materials, museum and private collections were analyzed. Although the source base remains fragmentary, an in-depth study of historiography has shown a growth in scientific interest in the late 20th century - early 21st century. Modern artists use traditional ornaments, color combinations and shapes to create new, unique products that meet modern aesthetic requirements. Such jewelry is not just copies, but a kind of language that allows modern masters to maintain contact with their own cultural code. In the 21st century, Ukrainian jewelry is not a frozen phenomenon, it is actively developing beyond the traditional costume, continuing to transform in the work of modern masters.

Keywords: "beads", "balamuty", "amber necklace", "dukach", "bead jewelry", "silanka", "gerdan", "shele”

ВСТУП

Актуальність. Дослідження українських традиційних прикрас тривалий час виглядало вкрай уривчасто й здійснювалось у нерозривній єдності з проблематикою костюму. Такий стан стримував перетворення означеної теми у самодостатній науковий дискурс.

Вже на початку ХХІ ст. з'явилися спеціальні праці, присвячені різним аспектам прикрас: історії їхнього поширення; технологіям і матеріалам виготовлення; мистецьким якостям тощо. З погляду важливості історико-етнографічного районування для побутування багатьох типів оздоблень, ця тема на сьогодні досліджена нерівномірно, тому загальна картина її наукового вивчення ще не сформована.

Тому не викликає сумнівів, що обрана для написання магістерської роботи тема, є актуальною. Водночас вона має міждисциплінарний контекст, оскільки, пов'язана з етнологією, мистецтвознавством, історією, та деякими іншими галузями гуманітарного блоку. Саме міждисциплінарність теми, дозволяє сформувати комплекс локальних ознак кожного з історико-етнографічних регіонів, серед яких і традиції прикрас, їх роль і місце в костюмі.

Мета та завдання дослідження. Метою магістерської роботи є визначення особливостей традиційних жіночих прикрас провідних історико-етнографічних районів України у порівняльному контексті.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки взаємопов'язаних завдань:

- встановити провідні типи жіночих прикрас, їх склад і номенклатуру в кожному окремому регіоні;
- з'ясувати діапазон матеріалів, взаємозв'язок технології та форми технологій їхньої обробки для виготовлення прикрас;
- проаналізувати регіональні традиції компонування прикрас, кількість в окремому комплексі та художніми особливостями;

Об'єктом наукового дослідження є традиційні жіночі прикраси, у контексті історико-етнографічного районування України упродовж ХІХ - поч. ХХ ст.

Предметом наукового дослідження є технологічні особливості виготовлення, художнє формотворення та регіональна специфіка декору традиційних жіночих прикрас.

Методи і методологічна основа дослідження. Для студіювання обраної теми насамперед постає питання про *методи* і наукову методологію, яка базується на історичній достовірності і системному підході. Адже методичний інструментарій визначає головні прийоми наукового дослідження, виявляють закономірності процесу й етапи дослідження. Відштовхнувшись від поділу методів на *загальні і спеціальні*, ми послуговувалися їх відбором з кожної групи.

Із *загальних* у нашій праці було застосовано історико-порівняльний метод, який допоміг розглянути регіональні особливості культурно-господарських комплексів у співставленні, їхню подібність і відмінності, а також виділенні комплексу прикрас у загальному складі регіонального вбрання. Відтак, наступним кроком стало застосування методу класифікації, як важливої складової структуризації об'єкта. Він дозволив виявити спільні типи прикрас у різних історико-етнографічних регіонах України і локальні, такі, що побутували лише в окремій місцевості. Такий підхід уможливив кілька рівневе структурування комплексів прикрас. Останнім з методів загальної наукової групи став аксіологічний (ціннісний) метод, що дозволив визначити якості і властивості традиційних прикрас, а також їхніх комплексів. Адже прикраси передавались як спадок у родинях із покоління в покоління, поєднувались у комплекси різними способами, нерідко мали легенду свого походження і функціонування в історичному перебігу.

У групі *спеціальних* методів насамперед було застосовано інструментарій мистецтвознавства, зокрема формально-стилістичний метод, який дозволив проаналізувати особливості форми і стилю всіх типів прикрас, їх формотворення

і колірні поєднання. Також у проведенні дослідження провідною стала концепція «географії прикрас», проблеми центру і периферії окремих типів. Як допоміжний також було вжито метод іконографічної інтерпретації, який дозволив виділити прикраси, пов'язані з різними групами орнаментів й орнаментальних систем, їх символічні значення.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період ХІХ–ХХ століть, оскільки більшість прикрас датуються різними етапами цього хронозрізу.

Територіально дослідження охоплює провідні історико-етнографічні регіони, виділені провідними вітчизняними дослідниками цієї проблеми (Р. Кирчівим, М. Глушком, С. Макарчуком).

Теоретичне значення: дослідження традиційних прикрас має важливе теоретичне значення. Аналіз технологій виготовлення традиційних прикрас, їхніх мистецьких відмінностей дозволяє краще зрозуміти історичні процеси формування декоративного мистецтва, в різних історико-етнографічних регіонах.

Практичне значення одержаних результатів. Магістерська робота дає можливість продовжити вивчення традиційних прикрас, як великої багатокомпонентної проблеми, підсумком якого стане атлас по територіальній локалізації усіх відомих типів прикрас і перехідних зонах побутування кожного з типів. Дані дослідження доповнять мистецтвознавчий дискурс у царині традиційного українського костюму, а також створять підмурівок для створення нових спеціальних дисциплін.

Джерелознавчу базу роботи складають окремі зразки, цілісні комплекси, рукописні матеріали різних музейних збірок України. Зокрема, Національного музею народної архітектури та побуту України, Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара».

Особистий внесок здобувача. Дипломна робота є самостійним дослідженням. Усі наукові результати автором здобуті особисто. Висновки й положення наукової новизни одержані внаслідок самостійного пошуку.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення дипломної роботи викладені в доповідях на: міжнародній науковій конференції “Фундаментальні наукові дослідження у сфері культури та мистецтва” від 1 – 2 жовтня 2025 року м. Рига, (Латвія)

- **Публікації** за темою магістерської роботи: Традиційні прикраси України в мистецтвознавчому дискурсі кінця ХХ ст. – початок ХХІ ст.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (86), анотації та додатків. У додатках вміщено таблиці зображень жіночих костюмів, у складі яких представлено різні типи прикрас. Загальний обсяг праці 93 сторінок, основний зміст – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія досліджень традиційних прикрас в мистецтвознавчому дискурсі

1.2 Джерела дослідження

Висновки до розділу 1

1.1 Історіографія досліджень традиційних прикрас в мистецтвознавчому дискурсі

Осмислення значення традиційних прикрас для костюму, у мистецтвознавчому дискурсі, відбувалося на перетині етнології, археології, культурології та пройшло еволюцію наукових підходів — від описових та колекційних моделей кінця XIX ст. до сучасних міждисциплінарних методів початку XXI ст. Початок вивчення традиційних прикрас нерозривно пов'язаний з дослідженням традиційного костюму. Перші письмові згадки започаткували етнографи та археологи кінця XIX ст. Такі видатні етнографи як Ф. Вовк, В.Шухевич, М.Біляшівський, Д.Щербаківський, К. Мошинський, О.Воропай та інші, у своїх працях частіше фокусували увагу на окремих регіонах: Гуцульщині, Поділлі, яким притаманні більша декоративність одягу та різноманіттям прикрас. Ф.Вовк в праці “Етнографічні особливості українського народу” 1897 р. описав жіночі нагрудні прикраси Галичини (пацьорки, дукати, силянки), їхню функціональність, використання та матеріали. В 1916 р. в роботі “Антропологічні особливості українського народу” автор докладно описує чоловіче та жіноче вбрання різних регіонів України виділяючи характерні риси його компонентів. Видання містить численний ілюстративний матеріал, що зокрема дає змогу наочно простежити певні особливості крою сорочок. [12 с.27]. У п'ятитомній праці В. Шухевича "Гуцульщина" 1899 р. описані глибокі дослідження традицій-ної культури гуцулів в тому числі народний одяг

Буковини. В книзі Я. Головацького “Про одяг населення Галичини і північно-східної Угорщини” автор описав різні комплекси костюмів гуцулів, бойків, лемків [17 с.31]. Полтавський історик, етнограф, Іван Зарецький чия активна пошуково-експедиційна діяльність припала на 1880-ті роки зібрав не лише велику колекцію керамічних виробів з Полтавщини, а й багато предметів традиційного одягу, яку передав до Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. Зробив дві великі предметні фотоколекції, на яких можна зустріти жінок в полтавському костюмі та прикрасах. [11 с. 546]

Поряд з писемними свідчення, виконувались рисунки і світлини. На поч ХХ ст. професор Чернівецького університету Р. Кайндль, який досліджував народознавство Буковини, Галичини та Закарпаття кін. першим вказав на гуцулів, як етнографічну групу українців та зазначив кордони заселення регіону. Опублікував більше десяти робіт з питань матеріальної та духовної куль-тури населення Українських Карпат в яких міститься значний матеріал про народний одяг, засоби прядіння і ткацтва гуцулів. [36 с.13]. У своїх працях дослідники кінця ХІХ - початку ХХ ст. використовували етнографічний та археологічний підходи, які описували традиційні прикраси, як етнографічні артефакти: опис матеріалів (бурштин, метал, скло, коралі), локальні особливості строю, магічно-оберегові функції прикрас.

В другій половині ХХ ст. відбувається формування музейних колекцій, розширюються наукові описи, спостерігається розквіт наукових досліджень, пов’язаний із роботою Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. У працях Олени Жолтовської, Зої Васиної створено комплексні дослідження народного костюма, де прикраси виступають невід’ємним елементом художнього ансамблю. Публікації Миколи Макаренка, Марії Герасимчук звертають увагу на стилістичні особливості, техніку виконання і взаємозв’язки народної традиції з професійним ювелірством. В 1959 р. вийшла історико-етнографічна монографія “Українці. І том” [66

с.512] в якій було досліджено матеріальну та духовну культури, побут та одяг українського народу, збирання польового матеріалу. До роботи залучалися працівники історичних та краєзнавчих музеїв УРСР. В 1961 році виходить фундаментальна робота “Українське народне мистецтво. Вбрання.” [72 с.312] для якої були залучені матеріали фондів збірок провідних етнографічних музеїв, які висвітлювали народне вбрання ХІХ – ХХ ст. В 1970 році вийшла праця Петренко М. присвячена виробам українських золотарів “Українське золотарство ХVІ - ХVІІІ століть.” [53 с.208] Прикраси починають розглядатися не лише як елемент побуту, а як частина великої системи декоративно-ужиткового мистецтва. Дослідники використовують історико-стильовий аналіз, акцентують на регіональних центрах ювелірного Гучульщину, Поділля, Слобожанщину.

У період з 1960 - 1980-ті роки з’являється низка етнографічних досліджень присвячених українському народному одягу де використовується порівняльний аналіз особливостей крою, декору та асортименту вбрання і частково прикрас з різних історико-етнографічних регіонів України. Попри ідеологічні обмеження, зростає кількість працюючих фахівців з декоративно-ужиткового мистецтва. Комплексне вивчення проблематики українських народних прикрас із бісеру розпочалося працею Антона Будзан “Художні вироби з бісеру” 1976 р. В ній вперше була вміщена ще небагато на той час історіографія дослідження на основі писемних джерел музейних збірок та експедиційних матеріалів 1968-1973 років автор подав відомі йому типи народних прикрас із бісеру райони їхнього побутування та деякі місцеві назви. Довгий час українське народне вбрання досліджувала К. Матейко. В своїй книзі “Український народний одяг” 1977 р. автор як і більшість дослідників того періоду, розглядала прикраси переважно як складову частину вбрання, а не як окрему мистецьку категорію. Основна увага

тут приділялася народному одягу, як цілісному явищу підкреслюючи взаємозв'язок між усіма складовими елементами вбрання. Єдиний ансамбль, що включав сорочки, поясний і верхній одяг, головні убори, взуття та прикраси формували регіональні відмінності в образі. Дослідниця розглядала народний одяг як типовий показник культурного розвитку, що відображає історичні, соціально-економічні та географічні особливості різних регіонів України. [48, с. 154] Прикраси у цьому виданні згадуються в розділах, присвячених традиційному вбранню окремих історико-етнографічних регіонів, зокрема: Гуцульщина (згарди, мосяжні сережки); Поділля (коралі та дукачі); Полісся (бурштинові намиста); Середнє Придніпров'я: коралі. В монографії не охоплюються мікро регіональні відмінності, які існують в Україні. Це зумовлено як обсягом видання, так і методологією, характерною для етнографічних досліджень того часу. Головною метою дослідниці було не вивчення і виділення прикрас в окрему категорію, а демонстрація їхньої ролі як частину регіональних ансамблів. [75, с.358] Традиційні прикраси часто виготовлялися з використанням складних ювелірних технік: лиття, кування, гравіювання, черні, інкрустації тощо. Обмеження їх аналізу лише як елементів вбрання знецінювало високу майстерність і технологічний рівень народних майстрів-ювелірів. На прикладі цієї монографії можна зробити висновки, що наприкінці ХХ століття дослідження українських прикрас були обмежені етнографічними рамками, в яких вони функціонували лише як додаток до одягу, а не як самостійний вид мистецтва, в тому числі і ювілірного. Важливим етапом у подоланні суто описового підходу стали праці Тамари Ніколаєвої, зокрема її концептуальні дослідження історії українського костюма. Дослідниця вперше запропонувала розглядати прикраси як динамічну систему, що трансформується під впливом міської моди та промислового виробництва. Її класифікація комплексів вбрання стала методологічним підґрунтям для виокремлення прикрас як етновизначального маркера регіону.

У 1980-ті роки виходять низка історичних монографій Кирчіва Р.Ф. присвячені етнографічним дослідженням різних регіонів де описане традиційне вбрання і частково прикраси: “Етнографічне дослідження Бойківщини” (1978), «Бойківщина (1983), «Гуцульщина» (1987), «Полісся» (1987). Також з'являються практичні видання по виготовленню традиційних прикрас з бісеру, які тісно пов'язані з діяльністю мистецтвознавець, майстрині художньої вишивки та бісероплетіння Енгеліси Микитівни Литвинець. Її роботи, такі як «Шийте-вишивайте» (1983), «Нанизування» (1984), «Чарівні візерунки» (1985), «І дивний бачиться узор» (1988), «Голки, нитки, намистинки» (1989), «Комірці на будь-який смак» (1995) стали важливим етапом у переході від суто етнографічних досліджень до популяризації народних ремесел, практичного відтворення традиційних прикрас. На відміну від досліджень Катерини Матейко "Український народний одяг" (1977 р.) які описували прикраси в контексті костюма, Литвинець зосередилася на самому процесі виготовлення. Її книги містили детальні схеми, техніки та покрокові інструкції для створення традиційних герданів, силянок, комірців тощо. Видання "Чарівні візерунки" (1985) [44, с.58] та "Ручне вишивання і нанизування" (2004), [45, с. 127] дали поштовх до відродження традиційного бісероплетіння, яке на той час було майже втрачене або доступні лише вузькому колу фахівців. Ці книги стали першим повноцінним практичним посібником надавши детальні схеми та покрокові інструкції для створення герданів, силянок, комірців та інших прикрас. Зробивши ці знання доступними не тільки для майстрів, гуртків а всіх, хто цікавився народним мистецтвом. Поява таких видань у 80–90-х роках ХХ століття співпала з посиленням інтересу до української ідентичності та народних традицій напередодні та після здобуття незалежності. Праці Енгеліси Литвинець допомогли зберегти знання про прикраси та популяризувати унікальне ремесло. Зберегти спадщину та передати їх наступним поколінням, перетворивши академічні дослідження на доступні інструкції. Важливим етапом у переході від описового підходу стали праці Т. Ніколаєвої, зокрема її концептуальні

дослідження про історію українського костюма. Дослідниця вперше запропонувала розглядати прикраси як динамічну систему, що трансформується під впливом міської моди та промислового виробництва. Її класифікація комплексів вбрання стала методологічним підґрунтям для виокремлення прикрас як етно визначального маркера регіону. [50 с.150]

Справжній науковий і пізнавальний інтерес до традиційного одягу Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля та способів його прикрашання віродився саме у часи розбудови незалежної, самостійної, соборної і суверенної держави, демократизації та лібералізації суспільства, ліквідації цензурних й ідеологічних перешкод у дослідженні української історії, обрядів, звичаїв і традицій, піднесення патріотичного духу, самосвідомості й розвитку національної культури. 90-і рр. ХХ – початок ХХІ ст. вважається періодом ґрунтовного аналізу регіональних і локальних рис народного вбрання історико-етнографічних регіонів України у загальнонаціональному контексті. На цьому фоні виділяється зростання актуальності дослідження і популяризації й традиційного костюма українців Поділля. [33 с.258] В монографія “Холмщина і Підляшшя. Історико--етнографічне дослідження” 1997 р. ґрунтовно розкрита тема народного вбрання та головних уборів, як складова народного костюму, але майже не згадується про прикраси. [81 с.283]

На початку ХХІ ст. відбувся важливий етап у дослідженні прикрас, який ознаменувався проведенням наукових конференцій та публікацією у збірниках статей, присвячених костюму. Цей період демонструє зміщення акцентів і становлення прикрас як самостійного об'єкта дослідження.

На відміну від підходу кінця ХХ ст. де прикраси розглядалися лише як елемент костюма, на початку ХХІ ст. вони починають вивчатися, як окремі артефакти з власною історією, символікою та естетичною цінністю. Це відображає зростання інтересу до української культурної спадщини та бажання глибше її осмислити. Проведення наукових міжнародних конференцій,

присвячених традиційному костюму, як-от «Український костюм у часі і просторі» 16-18 грудня 2004 та публікація матеріалів у 2005 році дозволило фахівцям обмінюватися результатами досліджень. З'являються окремі статті, присвячені виключно прикрасам, що сприяє подальшим дослідженням у цій галузі.

Такі науковці, як Ірина Дунайна (старший науковий співробітник музею декоративно-ужиткового мистецтва Київщини) та Рада Дмитрівна Михайлова, (доктор мистецтвознавства, професор) у своїх публікаціях зосереджуються на конкретних видах прикрас, їхній символіці, техніках виготовлення та регіональних особливостях. Наприклад, у статтях Ірини Дунайни в «Український костюм у часі і просторі» (2005) [67, с.38] "Жіночі прикраси у вбранні Середнього Подніпров'я кінця ХІХ – першої половини ХХ століть" (2007) та "Традиційні прикраси українців Наддніпрянщини: типологія та функції" дослідниця аналізує прикраси саме цього регіону, їхнє місце в обрядовості та побуті виходячи за рамки загального опису костюма. Її праці допомагають зрозуміти не лише естетичну, а й соціальну та обрядову функцію прикрас. Цей перехід від загального аналізу костюма до вивчення традиційних прикрас як самостійних об'єктів свідчать про зміну наукової парадигми, і відіграють важливу роль у переосмисленні їхнього місця в українській культурі. Став логічним продовженням роботи попередніх поколінь та відкрив нові можливості для вивчення українського декоративно-ужиткового мистецтва.

На початку ХХІ століття значний внесок у дослідженнях, де прикраси розглядалися як самостійний об'єкт зробили мистецтвознавці Олена Федорчук та Ганна Врочинська (кандидат мистецтвознавства, заступник голови вченої ради Інституту Народознавства НАН України). У монографії Олени Федорчук "Бісерне оздоблення народного одягу гуцулів ХІХ - початку ХХІ ст.: типологічні та художні особливості" (2016р.) [79,с.377] досліджуються давні та сучасні елементи народного одягу, виготовлені з використанням бісерних матеріалів.

Реконструкція 200-річної гуцульської традиції оздоблення одягу бісерними матеріалами базується на художньому аналізі артефактів, літературних та образотворчих джерел. Це вперше спроба виділити компоненти народного одягу з бісерних матеріалів Буковини, Галичини та Закарпаття Гуцульщини за типологічними та художніми ознаками.

Ганна Врочинська в дослідженні “Українські народні жіночі прикраси ХІХ – початку ХХ століть” 2015р. [15, с.232] наводить результати досліджень комплексу жіночих прикрас і демонструє їх територіальну різноманітність. В монографії “Освоєння та відтворення художніх традицій українських народних жіночих прикрас у творчості сучасних митців” 2018 р. [16 с. 242] основна увага приділяється освоєнню та авторському відтворенню художніх традицій жіночих прикрас ХVІІІ—поч. ХХ ст. у творчості сучасних митців.

Одне з небагатьох досліджень, яке присвячене саме прикрасам, є альбом О. Самкова, В. Лепського «Українські прикраси». 2018 р. [74, с.232]

Сучасні митці використовують традиційні орнаменти, кольорові поєднання та форми, щоб створювати нові, унікальні вироби, які відповідають сучасним естетичним вимогам. Такі прикраси є не просто копіями, а своєрідною мовою, яка дозволяє сучасним майстрам підтримувати зв'язок із власним культурним кодом. Їхня творчість сприяє популяризації традиційного мистецтва як в Україні, так і за кордоном. Таким чином, головною ідеєю монографій у ХХІ ст. є те, що традиційні українські прикраси не є застиглим явищем, активно розвиваються виходячи за рамки традиційного костюма, продовжують трансформуватися в творчості сучасних майстрів.

Історіографія досліджень традиційних прикрас поступово перейшла від етнографічних описів до глибоких семантичних та мистецтвознавчих інтерпретацій. Сучасний етап характеризується багатовимірністю підходів, увагою до локальних традицій та інтересом до взаємодії традиційного й

сучасного мистецтва. Цей розвиток дозволяє не лише описати культурні явища, але й осмислити їх як динамічні структури, що продовжують впливати на сучасну художню практику та ідентичність.

1.2 Джерельна база

Основою джерельної бази для написання кваліфікаційної роботи стали предмети та вироби з музейних колекцій, виставкові проєкти, архівні фото, художні твори, вироби прикрас та одягу з приватних колекцій. Традиційні прикраси присутні у більшості музейних збірок, пов'язаних з українською етнографією. Однак, не завжди представлені на сайтах.

У ході формування прикладів прикрас використовувала цифровий архів традиційного одягу та прикрас Національного центру народної культури "Музей Івана Гончара". Музей, створений на основі етнографічної збірки та на засадах суспільно-культурної діяльності відомого живописця і скульптора Івана Гончара. Його зусиллями серед численних мистецьких раритетів, було знайдено цінні зразки традиційних жіночих прикрас – різні типи шийних прикрас і кульчики. Значний внесок у формування колекції прикрас зробив небіж митця, директор закладу Петро Гончар. Географічний діапазон цих прикрас репрезентує насамперед зразки з Середньої Наддніпрянщини правого і лівого берегів Дніпра. Це багаторядні комплекси коралового намиста, а також дукачі з бантами. Західна Україна у колекції представлена бісерними або конвисарськими прикрасами з Гуцульщини і Покуття. Серед інших зразків звертає на себе увага згарда на п'ять хрестів (КН-2941). Музей зберігає і примножує українську культурну спадщину та сучасні форми традиційної народної культури задля майбутнього. Завдяки цифровим технологіям на сайті музею можна ознайомитися з багатьма колекціями починаючи від одягу, ткацтва, кераміки, скульптури тощо. Цінними для роботи були колекція в 3D форматі традиційного святкового одягу де прикраси є невід'ємною складовою, а також окрема колекція прикрас, яка

складається з 25 одиниць збереження, датованих кінцем XIX – початком XX ст. з різних регіонів України. Цікаві зразки прикрас можна знайти на сайті Національного музею народного мистецтва Гуцульщини й Покуття імені Й. Кобринського (м. Коломия), одного з перших музейних закладів України. Тут представлено комплекс коралів, низаних на 15 разків (KN6387-V2823). Невелику групу тут складають бісерні прикраси – пришийні «силянки» і довгі «гердани». Серед останніх є сучасні авторські зразки. Уявлення про діапазон місцевих прикрас дає намисто «пацьорки» з венеціанського скла початку XX ст. Намисто виконане з чорних скляних намистин, оздоблених золотистими скісними смужками і дрібненькими голубими та червоними квітками.

Цінним комплексним джерелом для вивчення традиційних прикрас, стали численні зразки з усіх провідних історико-етнографічних регіонів України, представлені на виставці «Вільна країна: нескорені строї», підготовленої до Дня Незалежності України 2025 року, що відбулася у Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України. Різні намиста були об'єднані в комплекси і виставлені на манекенах у регіональних строях. Цей унікальний проєкт об'єднав понад 50 автентичних строїв, що походять з усіх куточків України від Полісся до Таврії, від Слобожанщини до Гуцульщини, від Поділля до Донеччини. В експозиції були представлені комплекси вбрання з приватних колекцій Марини Олійник, Юлії Анікушиної, Наталії Котелкової, Ігоря Перевертнюка, які збиралися упродовж багатьох років.

Джерельну базу дослідження доповнили авторські фотоматеріали, зроблені у 2022 році в Музеї народного мистецтва та побуту Гуцульщини (м.Косів). Косівський музей як відділ Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського був відкритий в 1969 році. У музеї представлені чотири постійно діючі експозиції: одяг, речі побуту, кераміка, різьба по дереву, ткацтво і вишивка. Тут представлена приватна збірка мистецтвознавця Євгена Сагайдачного – гуцульське весільне вбрання кінця XIX

— початку ХХ ст., зокрема весільний одяг, вишивка, вироби з бісеру, тощо. На жаль музей не має власного сайту де були б відображені експозиції, які включають традиційний стрій та прикраси. Музей також є осередком творчих зустрічей і спілкувань митців. Тому саме тут відбулась виставка найрізноманітніших герданів, ініційована майстринею Марією Чулак «Спадщина віків». Виставка засвідчила, що бісероплетіння у регіоні давно набрало творчого розвитку і пошуків майстрами нових колористичних і композиційних рішень.

З приватних збірок необхідно виокремити приватний музей гуцульських старожитностей, що в селі Бабин (Косівського р-ну Івано-Франківської області). Його засновник – багаторічний колекціонер Богдан Петричук, який зібрав цінну колекцію традиційного одягу та прикрас, датованих кінцем ХІХ – початком ХХ ст. і розмістив її в одній із кімнат своєї хати, яка є історичною пам'яткою. Представлені тут прикраси з монет і зразки «згардів», доповнили знання про ці типи шийних прикрас. Також з приватних колекцій прикрас, необхідно виокремити збірку Роксолани Шимчук, у якій прикраси різних типів і технік виконання.

В експозиції Чернівецького обласного краєзнавчого музею частково представлений народний одяг та прикраси з колекції відомого колекціонера Івана Снігура. Ці традиційні зразки є містком між минулим і сьогоденням. Сучасні майстрині нерідко копіюють їх у своїх новітніх виробах. Так забезпечується трансляція традицій технологій виготовлення бісерних прикрас, зокрема стрічкових герданів. Колекція І. Снігура демонструє вживання в одному регіоні різних типів орнаментів – геометричних, рослинно-геометризованих, рослинних.

Доволі багато прикрас є і в колекції Музею етнографії та художнього промислу (м. Львів) представлені зразки українського народного одягу практично з усіх етнографічних регіонів України. Чималий інтерес привертають представлені в експозиції гуцульські металеві вироби прикраси. Особливу увагу

необхідно звернути на кольє, виготовлене з обплетених поліхромним бісером і нитками намистин (19 од.), що походить із Покуття.

В експозиції народного мистецтва Івано-Франківського краєзнавчого музею значне місце займає колекція одягу, а також представлені гердани, плетенки, силянки, майстерно виконані прикраси з бісеру виробу з чотирьох етнографічних регіонів Прикарпаття. У колекції цього музею зберігається, зокрема, оригінальна силянка, що походить з Опілля (с. Крилос), датована 1910 р. Вона низана з дрібного різнокольорового бісеру. Основний тон тут – темно синій. Тут також нещодавно відбулась виставка присвячена герданам як типу прикраси. В анонсі її куратори зазначили: «У спеціально придбаних пересувних вітринах буде представлено 48 традиційних бісерних прикрас ХІХ – середини ХХ ст. з чотирьох етнографічних районів Івано-Франківщини – Покуття, Гуцульщини, Бойківщини та Опілля». Важливим джерелом для вивчення прикрас Степової України є колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею та Одеського історико-краєзнавчого музею, але через воєнні дії частина фондів наразі недоступна.

Важливим складником джерельної бази дослідження є не лише натурні пам'ятки з музейних фондів, а й візуальні джерела, що дозволяють реконструювати ансамблеву роль прикрас у народному костюмі. Такими візуальними джерелами стали світлини з інтернет-ресурсу “Історія України в ретро світлинах”, де представлені світлини українців з різних регіонів у традиційному вбранні включаючи прикраси. Відео матеріали Черкаського обласного краєзнавчого музею на тему “Особливості традиційного жіночого одягу Середньої Наддніпрянщини” в комплексі якого показані традиційні прикраси також доповнили джерельну базу цього регіону.

Висновки до 1 розділу

Аналіз історіографії підтвердив перехід від етнографічного опису прикрас як частини костюма до їхнього вивчення, як самостійного виду декоративно-прикладного мистецтва. Виявлено, що попри значну кількість праць, питання технологічного взаємозв'язку матеріалу та регіональної форми залишається недостатньо висвітленим.

Формування джерельної бази показало, що найбільш репрезентативні колекції зосереджені в НЦНК «Музей Івана Гончара», які серед представлених музейних джерел мають саму наповнену базу оцифрованих колекцій. Найбільшу збірку гуцульських бісерних виробів складають пам'ятки з фондів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського (м. Коломия) але через відсутність цифрових архівів фонді немає можливості скористатися цінною інформацією. Тому другим по значимості виступають власні фотоматеріали відвідування виставок, музеїв Гуцульщини, та приватних колекцій минулих років.

Аналіз джерельної бази виявив певну диспропорцію у збереженості артефактів: якщо металеві та бісерні прикраси Карпатського регіону представлені у музейних фондах комплексно, то скляні намиста, от-як «лускавки» Центральної України представлені фрагментарно через їхню крихкість. Це зумовило необхідність залучення іконографічних джерел портретного живопису XIX ст. як допоміжного інструменту для верифікації способів носіння прикрас, що мало збереглися у фізичному вигляді. Цінним інструментом доповнення історичного фактажу і візуального сприйняття джерельної бази виступають світлини з інтернет-ресурсів. Оцифрування музейних збірок є критично важливим для сучасного дослідника, проте атрибуції деяких приватних збірок створюють підґрунтя для подальшої наукової систематизації, яка і пропонується у даній роботі.

РОЗДІЛ 2. ВИДИ ТРАДИЦІЙНИХ ПРИКРАС В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

2.1 Особливості історико-етнографічного районування України у контексті вивчення типології традиційних прикрас

2.2. Полісся: Західне, Середнє, Східне

2.3. Південно-Східний регіон: Середнє Подніпров'я, Слобожанщина, Степовий Південь

Висновки до розділу 2

2.1 Особливості історико-етнографічного районування України у контексті вивчення типології традиційних прикрас.

Проблема наукового вивчення традиційних прикрас знаходиться у безпосередніх зв'язках з історико-етнографічним районуванням. Процес історичного формування етносу і його етнічної території є основою для визначення історико-етнографічних районів розселення українців. Під впливом таких чинників як: раса, навколишнє середовище, традиція, культура — кожний народ створює свої побутові предмети, і чим він сам цілісніший як суспільна група, тим ці соціальні явища по-своєму оригінальніше. [18 с.10] Етнографічне районування України ґрунтується на локальних відмінностях народної (традиційної) культури, яка сформувалася в умовах різних кліматичних умов та історичних подій. З географічного погляду вона має лісові, лісостепові, степові й гірські зони. До уваги беруться всі матеріальні та духовні компоненти, такі як: особливості землеробства, типи та види поселень, екстер'єр та інтер'єр, ансамблі народних жіночих і чоловічих костюмів в тому числі прикраси, види традиційних страв, народні промисли, художні риси виробів, діалекти мови, традиційний побут та інше. В Україні проживають євреї, поляки, чехи, угорці та

інші, які є етнічними групами, а також гуцули, бойки, лемки тощо, які є етнографічними групами є. [70 с. 56]

Як стверджують дослідники етнографічні групи українців, нерідко є нащадки колишніх племен, які злилися в єдиний етнос та зберегли певні особливості традиційної, матеріальної та духовної культури, мови, тощо. [28 с. 9] З прадавніх часів на території сучасної України проживали носії різних археологічних культур, а пізніше племінних союзів. На рубежі старої і нової ери у межах поліської і лісостепової зон України розпочалася історія ранніх слов'ян. Вже з VII ст., в літературі трапляється назва “слов'яни” – люди, які мешкали на правому березі Дніпра. Археологічні матеріали підтверджують поділ східнослов'янського етнічного масиву на понад 10 великих племінних об'єднань, які заселяли землі нинішніх України, Росії і Білорусі. Історичні витоки походження слов'ян заклав визначний чеський учений-славист кінця XIX – початку XX ст. Л. Нідерле. Він вважав, що їх заселення охоплювали терени Східної Польщі, Полісся, Поділля, Волині й Київщини, включаючи басейн Десни. Заселення українських земель часу ранніх слов'ян виглядало, як обмежені території, здебільшого по берегах річок і озер де проживали окремі племена або їх об'єднання. Ця особливість компактного заселення дозволила вітчизняним археологам дослідити культуру життєзабезпечення, особливості побуту, куди серед іншого входив одяг, а відтак частково прикраси. У монографії “Етнічна історія давньої України” зазначено, що поляни заселяли переважно відкриті польові простори, древліани проживали в лісистій місцевості серед дерев, дреговичі - у болотистій посеред драговиння, білі хорвати - в гористій у районі Прикарпаття і Карпат, бужани - над р. Буг, сіверяни - в сіверній (північній) стороні, дуліби - по р. Буг (де зараз волиняни), уличі і тиверці - по р. Буг та р. Дніпро. [28 с. 25]

Межі проживання окремих племінних союзів були ретельно досліджені вітчизняними археологами. Так, у статті Б.А. Звіздецького “Про кордони

Древлянської землі” проведені приблизні кордони між полянами і древлянами. За даними археологічних джерел древлянам належав лівий берег Тетерева від місця його впадіння в Дніпро і вверх по Тетереву до гирла Білки. Потім кордон йшов до верхів'я Білки і далі до верхів'я Дубовця. Володіння полян на Правобережжі у IX - сер. X ст. обмежувалося течією Ірпеня. Древляни на півночі були сусідами дреговичів. Розподільною смугою між обома племенами вважалася р. Припять, це підтверджується матеріалами виявлених археологічних пам'яток IX-X ст. зазначає Б.А. Звіздецький. Важливо, що археологічна Древлянщина в загальних обрисах співпадає з етнографічним Середнім Поліссям, яке локалізується між Дніпром і Случем. [30 с. 49]

Різні історичні долі, не однакові політичні умови, міграційні процеси, різні релігійні впливи та взаємодія з сусідами протягом століть сформували унікальні культурні особливості в кожному регіоні. Окреме місце у матеріальній культурі українців належить одягу та ремеслам пов'язаних із його виготовленням. Сюди віднесено ткацтво, вишивку, прикраси оскільки вони досить часто є мистецькими витворами. Із XIII ст. після значного спустошення монголо-татарами давньоруських земель досить довго ще зберігаються спільні риси в одязі східних слов'ян. На жаль, особливості костюму і прикрас тих періодів не вивчені із-за браку спеціалізованих видань. [46 с. 32]

З XIV ст. давньоруські землі ослаблені після напруженої боротьби з монголо-татарськими завойовниками стали об'єктом для правителів Литви та Польщі. Тому в кін. XIV ст. більша частина українських земель опинилася у складі Литовського князівства. Відбулася денаціоналізація українських елітних верств. Для зміцнення південних рубежів литовські князі, зводили укріплені фортеці в в Подніпров'ї, Подністров'ї, на узбережжі Чорного моря. Це сприяло з кінця XV ст. переселенню до степової зони здебільшого українського населення. Відбулося освоєння нижнього Подніпров'я, північного Приазов'я, північного Причорномор'я. Важливу роль в проникненні українського народу в

причорноморські степи відігравала Запорозька Січ. З другої половини XVI ст. це не тільки центр козацтва, але й форпостом колонізації причорноморських степів. Українці контактували з татарами, волохами, греками, болгарами, гагаузами, сербами, німцями, євреями, а також з росіянами котрі мігрували у південні простор разом з українцями. Селяни, які масово втікали від закріпачення та шукали волі поступово освоювали незаселені райони. Етносоціальна специфіка півдня України сформувалися у XV ст. - XVII ст. яка має виразні риси і в наш час.

Багато цінної інформації відкрили археологічні розкопки Дубенського замку. Колишня резиденція роду князів Острозьких в м. Дубно мала тривалу історію починаючи з XV ст. - XVIII ст. На основі знайдених залишків костюмів XVI ст. силами краєзнавця Миколи Бендюка та майстрів-колекціонерів Ірини та Яна Погоржельських була представлена виставка реконструкція українських костюмів XVI - XVII ст. «При дворі князів Острозьких» у мистецькій галереї Національного університету «Острозька академія». Завдяки цій виставці можна побачити, як виглядало повсякденне життя різних верств українського суспільства в XVII ст., зокрема дізнатися про культуру вбрання тих часів.

Скорнякова Н.А. в роботі “Український жіночий костюм у XVI–XVIII ст.” зазначає, що українське вбрання козацьких часів під впливом культури іншої держави прийшло до занепаду і почало поступово змінюватись. Найбільшого розквіту козацький одяг досяг у XVII ст. [60 с. 188]. З другої половини XVII ст. до кінця XVIII ст. у соціальній площині витворились дві етносоціально відмінні України. На Лівобережжі - російська політика всіляко прагнула повністю знищити самобутню етнічність українців. На Правобережжі - польська національна політика створювала у всіх сферах суспільного життя польське панування, де українці залишилися “низами”. Ця відмінність тривала майже сто років до поділів Польщі. [46 с. 28]

Сильнішим і тривалішим був політичний вплив на українському просторі в Закарпатті, яке тисячоліття перебувало під угорськими правителями. Це

призвело до своєрідності в архітектурі, впливу католицизму та греко-католицизму. На північній Буковині контакти українського етносу здійснювалося впродовж сотень літ одночасно з румунами, молдаванами, німцями, євреями, часто з поляками. Політичні впливи продовжувалися і у XVIII - XX ст. Галичина, Буковина, Угорська Русь від 1770-х і до 1918 р. входила до складу монархії Габсбургів. Після розподілу монархії у 1867 році Галичина з Буковиною перебували під владою Австро-Угорщини. В Галичині у політичному, соціальному і культурному сенсі панували представники польського панства. На Буковині провідну політичну та культурні структури найбільше контролювали німці. На Закарпатті - угорці. Відмінні політичні умови розвитку Галичини з кін. XVIII ст. до 1918-го року, а згодом до 1939 р. позначалися на політичних, культурних та етнічних відмінностей.

Становлення української етнографії як окремої наукової дисципліни відбулося в середині XIX ст. У роботі С.Макарчук "Етнографічні райони України: до історіографії дослідження" засвідчує, що у більшості випадків перші описові та аналітичні праці вже від XVIII ст. стосувалися культури і побуту окремих районів чи регіонів України. Провідну роль в дослідженнях з етнографії відіграло Львівське наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, при якому була створена Етнографічна комісія, яка видавала "Етнографічний вісник" та інші видання. [47 с.527]

У статті М. Глушко "Етнографічне районування України. Стан, проблеми, завдання др. половина XX - поч. XI ст." зазначено, що лише 1950-ті роки можна вважати початком визначення етнографічних районів усієї України. Час коли народознавці розпочали підготовку двотомної праці «Українці». Для цього у лютому 1956 р. в Інституті мистецтвознавства фольклору та етнографії АН УРСР було організовано спеціальну нараду учасниками якої стали етнологи, фольклористи, мовознавці, історики, економісти, географи та інші фахівці гуманітарної галузі. Один із провідних етнологів того часу Григорій Стельмах у своїй доповіді про етнографічні районування України висловив свою думку, що

наприкінці XIX на поч. XX ст. існували такі основні етнографічні райони України: Полісся, Карпати, Правобережна і Лівобережна Україна, Галичина і степова Україна. Результати саме цієї наради лягли в основу етнографічного районування яке узагальнили Дмитро Косарик, Кость Гуслистий та Володимир Горленку в одному з параграфів колективної праці “Українці”. [19 с. 180] На основі фактичного матеріалу автори виділили три великі етнографічні райони: Центрально-Східний, Північний (Поліський), і Західний (Південно-західний). У кожному з них можна виділити ще окремі підрайони чи локальні групи. Серед наявних нині розробок етнографічного районування України найпопулярнішу є схема, яку свого часу на поч. 1990-х років запропонував відомий український етнолог і фольклорист Роман Кирчів, зокрема йдеться про його підрозділ етнографічне районування України.

(див. Додаток А)

М. Глушко зауважував, що дослідницька проблематика полягає у досі відсутній обґрунтованій і визнаній провідними фахівцями єдиної схеми історико-етнографічного районування України. Між етнографічними районами не існує чітких меж, такий поділ має досить умовний характер, запропоновані дослідниками на сьогодні карти є поки, що робочими які потребують удосконалення і уточнення. [19 с. 198]

Важливим джерелом вивчення та популяризації культурної спадщини є народний одяг та прикраси. У статті Л. Булгакової-Ситник зазначено, що основою вивчення українського традиційного вбрання та прикрас на ранніх етапах історичного розвитку становлять дані археології і писемні історичні джерела. Складний ком-плексу українського народного вбрання створювався протягом століть і пройшло великий шлях еволюції. Характерні риси національного костюму сформувалися у XVI - XVIII ст. у середовищі селянства і козацтва. Аж до кінця XIX століття український костюм зберігав явні регіональні відмінності, і лише на початку XX ст. вони злегка розмилися внаслідок посилення взаємовпливів між різними етнографічними районами. [48

с 65] Відсутність артефактів, які відносяться до XIX ст. є проблемою, яка ускладнює роботу дослідників. [6 с.51] Кожний регіон України мав свої традиційні комплекси прикрас. Населення окремих сіл створило власні оригінальні набори жіночих прикрас, якими неодмінно доповнювали свою ношу у свято чи будень. В матеріалах до наукової конференції «Український костюм у часі і просторі» зазначено, що розквіт народного ювелірного мистецтва (золотарства) в Україні припадає на XVII - XVIII ст. З'являється плеяда видатних майстрів-художньої, які застосовують в своїх роботах мотиви і форми народного мистецтва. Золотарі виробляли за індивідуальним замовленням або для продажу такі поширені прикраси як персні, сережки, натільні хрестики, «риф» чи «пугвиці» до «доброго» намиста, а також дукачі. [67 с.38] З кін. XIX - поч. XX ст. золотарське ремесло починає занепадати. Розвиток фабричної промисловості швидко витісняють традиційні народні прикраси (коралі, дукачі ручної роботи). Проникає вбрання нового типу, яке формувалося під впливом західноєвропейської моди. У першій третині XX ст. міська мода все сильніше впливає на селянський стрій. Поступово стираються основні відмінності між містом і селом, що призводить до розмивання регіональних особливостей. [14 с.98]

Головною причиною в комплексному дослідженні традиційних прикрас України є недостатні етнографічні вивчення багатьох регіонів і місцевостей. У музейних колекціях переважають елементи одягу, а прикраси часто є вторинними або взагалі відсутніми. У музейних фондах особливо після революцій, конфіскацій та воєн багато експонатів мають неточні або відсутні дані про місце виготовлення/носіння (село, повіт), що унеможлиблює точну регіональну атрибуцію.

2.2. Північний/Поліський регіон.

Українське Полісся — історико-етнографічна область, що у сучасному адміністративно-територіальному поділі охоплює північну зону від сходу до

заходу. Полісся займає рівнинну вкриту лісами, що впливає на характер і походження назви - лісиста місцевість біля лісу. Ця назва зустрічається в Галицько-Волинському літописі під 1274 р. а також в інших середньовічних і пізніших джерелах. На півночі Полісся межує з Білоруссю і займає північні райони Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей. Південна етнографічна межа визначається приблизно від Західного Бугу і далі на схід, північніше міст Володимир-Волинський, Луцьк, Рівне, Новоград-Волинський, Житомир, Київ, а на Лівобережжі - Ніжин, по річці Сейм до сучасного кордону України з росією. Залежно від розташування щодо Дніпра українське Полісся поділяється на Правобережне і Лівобережне. [18 с.86] Населення Полісся складають такі етнографічні групи як литвини, поліщуки. Литвинами іноді називають населення середньої течії Десни, що в давнину означало належність їх до Литовської держави. Поліщуки-українці - це переважно населення, що живе на північ від Любомля, Ковеля, Луцька, Рівного до кордону з Білоруссю. Через те, що населення Полісся в різних районах мало свою специфіку, в етнографічному дискурсі виникли такі поняття як «Волинське Полісся», «Київське Полісся», «Чернігівське Полісся».

На Поліссі збереглися дуже архаїчні культурно-побутові риси, які збереглися ще від часів племен дулібів, древлян та сіверян. В різні історичні епохи ці землі перебували під впливом різних державо-політичних утворень, таких як Велике князівство Литовське, Річ Посполита, та російська імперія, що певною мірою вплинуло на культурні традиції краю. Політичні події ХХ ст. глибоко вплинули на частини Правобережного Полісся, яке у 1921 р. опинилося під окупацією Польщі. В умовах радянської влади був повністю зруйнований традиційний уклад, побут, демографічні втрати населення і духовні травмування. У 1980-ті р. через Чорнобильську трагедію відбулося масове переселення в інші регіони України, змішування їх з іншими групами населення закономірно призвело до втрати їхньої етнографічної цілісності.

Полісся стало прикладом найкраще збереженої у слов'янському світі архаїчної форми матеріальної культури, зокрема одягу та прикрас. Польський письменник, етнограф Ю. Крашевський один із перших хто описав в своїх історичних працях традиційне вбрання населення Західного Полісся сер. XIX ст. [11 с.545] Уявлення про одяг Київщини першої половини XIX ст. є завдяки творчій спадщині французького лікаря Де ля Фліза. А саме його малюнки «з натури» де детально змальовані вбрання поліських сіл Київщини. Виняткову цінність мають світлини 1911-1912 років з території сучасного українсько-білоруського пограниччя відомого білоруського етнографа Ісака сер Вова які опубліковані в 2012 р.

Л. Булгакова в роботі "Особливості розвитку жіночого безрукавного вбрання в етно контактній зоні Західного Полісся" зазначає, що жіночі сорочки Полісся розрізняються за кроєм. Найдавнішою вважається тунікоподібна сорочка, яку називали «голошійками» або «голоплічками». Для виготовлення сорочок тут використовували лляне полотно.[7 с.51] Для сорочок Київського Полісся характерним був комір стійка, рукава широкі та довгі, низ рукава призборювався і закінчувався манжетом-чохлою. Виготовляли сорочки переважно з конопляного полотна. [85 с. 47].

Л. Пономар у книзі "Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX - сер. XX століть" зазначає, що особливістю західно поліського костюму був зшитий поясний одяг - спідниця, натомість на всій території України переважав незшитий поясний одяг. Локальною особливістю поліської спідниці був смугастий малюнок. [57 с.267]. Бакликова О. у праці "Жіноче стегове вбрання волинян та поліщуків" зазначає, що на Волині та Західному Поліссі у другій половині XIX – на початку XX ст. одним із основних елементів поясного жіночого одягу який одягався безпосередньо на сорочку були: спідниці, запаски, фартухи. Спідниці, як тип стегового жіночого одягу, з'явилися в Україні наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Масова їх поява припадає на кінець XIX

ст.[1 с. 63] Найстійкішим щодо збереження традицій був одяг сільського населення. Багато його різновидів побутувало ще до початку ХХ ст. Вовняна спідниця мала назву «літник» («домоткан», «димка», «кольман») була розповсюджена по всій території Полісся. На Житомирщині, Київщині носили дві вовняні або полотняні запаски поверх сорочки. Полотняні фартухи, розповсюджені на Західному Поліссі мали назви «запаска», «хвартушок», «пиредник», «пілка», «затулка», «порнтюх». Коротку безрукавку називали «камізелька», «жилетка», «літник» та ін. [58 с.367] До традиційного західнополіського комплексу вбрання входив нагрудний одяг з рукавами, який мав різні назви «каптан», жупан», «капота» та різних крій. Верхнім одягом для жінок і чоловіків були двобортні вовняні свитки, які виготовляли із домотканого сукна білого або сірого кольору. За кроєм – прямоспинний, з вусами-клинами по боках, або з відрізною спинкою із зборами. Зимою носили кожух. [55 с. 54]

Жіночі прикраси на Поліссі були невід'ємною частиною традиційного вбрання, виконуючи не лише естетичну, але й глибоку символічну, оберегову та соціальну функції. Комплекс прикрас міг розповісти про вік, родинний та майновий стан жінки. Нашийні прикраси були найголовнішим та найбагатшим елементом святкового поліського строю. Їх носили у кілька низок (разків), створюючи декоративний акцент на грудях. Коралове намисто, що у ХІХ - ХХ ст. були найпоширенішою, найпопулярнішою і дорогою українською прикрасою на Поліссі широко побутувало у східній його частині. Його привозили з Венеції та Франції. Воно мало багато назв: «добре», «щире», «мудре» та «справжнє» намисто. Йому також приписували лікувальні властивості. За формою намистин виділялось три найпоширеніших типа: «рубане» - намистини циліндричної форми, «шліфоване» - обтічної видовженої або круглої форми, «колюче» - укладене з відрізків коралових гілочок. Кількість ниток та розмір намистин свідчили про заможність родини. Заможні дівчата носили до 25 разків. Часто на Чернігівщині до коралів додавали срібні або металеві намистини-вставки "рифи", "пугвиці". Перші були срібними, порожнистими намистинами, якими в

кількості 7-9 шт. перенизували коралове намисто. Другі - срібними обручами, що охоплювали найбільші намистини в намисті. [74 с.58]. Коли не було змоги придбати «щире» намисто, тоді українки замінювали його на скляне. Воно було схожим за кольоровою гамою та набагато дешевшим. Найхарактернішою прикрасою Західного і Середнього Полісся було намисто з бурштину. Відомий був «дніпровський» бурштин. Значні поклади існували і у північній Рівненщині. Часто необроблені шматки бурштину, селяни знаходили просто на землі, і робили з ним намистини за допомогою гострого ножа і нанизували на міцну нитку або нитку із кінського волосся. Намистини вирізали розташовуючи їх таким же чином як і в кораловому намисті: більші намистини всередині, а менші — ближчі до застібки. Низки бурштинового намиста робили довгими— часто нижче середини грудей. Дрібні майстерні з обробки бурштину працювали у ХІХ ст. в Дубровиці, Житомирі, Ушомирі на Волині. На відміну від коралового намиста, бурштинове складалося з одного рядка, укладеного від менших намистин по краях до більших на середині і найбільшої в центрі. Вважалося, що бурштин приносить здоров'я, покращує колір обличчя, оберігає від поганого ока, злого наговору. Особливістю поліського стилю було поєднання бурштинового намиста з кораловим. [15 с. 156] Розповсюдженою прикрасою Полісся був також дукач - металева прикраса у вигляді банта, обов'язковою з прикріпленою монетою. Слово дукач походить від назви західноєвропейської монети «дукат». Носіння дукачів у комплексі традиційних українських жіночих прикрас збереглося до початку ХХ ст. Найпростіші в оздобленні дукачі називалися «личмани» — це монета, до якої приварювалося металеве вушко. Прикрасу часто носили на червоній стрічці або на низці намистин. Личмани були особливо розповсюдженими в північних районах сучасної Волинської області. Для виготовлення дукачів часто використовували срібні російські або європейські монети або медалі. За сюжетним зображенням медальйони дукачів поділялися на: релігійні, релігійно-побутові, побутові, світські. Майстри виготовляли прикраси для продажу на ярмарку або на замовлення враховуючи побажання

щодо форми, розміру, декору. У Ніжині, одному із значних центрів золотарства на поч. ХХ ст. на ярмарках можна було знайти великий вибір хрестиків, дукачів, сережок розраховані на любий смак та гаманець. [29 с.316] Особливість дукачів волинського типу – різноманіття форм. Вони суттєво відрізняються від тих аналогів, які носили українки в інших регіонах. В той же час в окремих місцевостях Волині були поширені прикраси дуже схожі на подільський тип дукачів. Через це іноді досить складно визначити місце походження дукача. У волинських дукачах кін. ХІХ - поч. ХХ ст. центральне місце має саме медальйон, а бант візуально його доповнює або взагалі може бути відсутнім. Часто зустрічаються талери австрійської імператриці Марії Терезії, талери Максиміліана Баварського, польські монети та монети російської імперії. В оздобленні використовується такий елемент як зображення на боках корони двох пташок, що дивляться одна на одну. Або окремих елементів рослинного орнаменту, наприклад квітки, яка за формою характерна для народного мистецтва. Також характерною практикою на Волині було прикрашати дукач коралами. Дукач кріпився до найбільшої нитки коралів або на окремі стрічки. Він був важливою родинною реліквією, яку передавали у спадок, і обов'язковим елементом весільного вбрання. Іноді, оздоблення дукача розроблялося під індивідуальне замовлення. Дукачі з золота та срібла були дорогою річчю, яку могли дозволити собі тільки заможні дівчата. Чим більше прикрас на шиї та чим більші намистини, тим заможною була панянка. [61 с.87]

Обов'язковою прикрасою святкового вбрання жінки було різнокольорове – біле, жовте, зелене та інше скляне намисто різних розмірів. Таке «монисто» або «пацьорки» було найпоширенішим типом нашійних прикрас жіночого вбрання — набрані в разки скляні бусини, в тому числі й бісер. В середньому волинянки носили з десятків разків таких прикрас. Одягалось намисто часто не на шию, а чіплялось до верхньої частини корсетки. При цьому, останній разок був приблизно на рівні верхнього гачка. Пацьорки з дутого різнокольорового блискучого скла з'явилося досить пізно - наприкінці ХІХ ст. Воно було дешевим

і яскравим, тому користувалося популярністю серед жінок. Називали їх «лускавки», «світлячки» чи «надуванці». [16 с. 2]

(Див. Додаток В.1)

2.3. Традиційні прикраси Південно-Східного регіону: Середнє і Нижнє Подніпров'я, Слобожанщина

Південно-східний – охоплює велику територію Центральної та Південно-Східної України. У його складі вирізняються три райони: Середнє Подніпров'я, Слобожанщина, Степовий Південь.

До Середнього Подніпров'я належить більша частина Київської, Черкаська, південно-східна частина Житомирської, південно-західна частина Сумської, східна частина Вінницької, північна частина Кіровоградської, північно-західна частина Дніпропетровської областей. Це найдавніша та найгустіше заселена територія, де найактивніше відбувалися процеси етнічного формування українців. [46 с.48]

Традиційна культура населення своїми витокami часами сягає культури полян, які були корінними жителями цього краю, але через тривалі кримсько-татарські напади, а відтак перезаселення краю вплинули на на костюми і прикраси. Сприятливим чинником тут також була торгівля, яка активно розвивалась ще від доби бароко. Традиційне народне вбрання Правобережжя Середнього Подніпров'я має свої особливості. Жіночі сорочки виготовлялися з конопляного полотна та льону. Тут побутувало кілька типів сорочок. Додільні сорочки виготовляли з трьох, рідше з двох полотнищ (пілок) розташованих вертикально. Рукава були уставкові та безуставкові. Поверх сорочки носили поясний одяг - запаску та плахту, які виготовляли з вовни. [39 с.32] Упродовж ХІХ ст. на території Середнього Подніпров'я увійшла в ужиток спідниця, поступово витіснивши запаску. Для виготовлення спідниці використовувалася вовняна та бавовняна тканина. З сер. ХІХ ст. з'явилися фартухи з фабричних

тканин. Використовували пояси плетені та ткані. Безрукавки на Правобережжі мали декілька назв “герсет”, горсет”, “корсет”, “корсетка”, “керсетка”. Юпки, які були схожі на безрукавки шили з фабричних тканин. Зимовим верхнім вбранням був кожух відомий всім східним слов'янам. Жіночі кожухи відрізнялися кроєм, вишивкою та аплікацією. Восени та весною жінки використовували сукняні, свити. Найдавнішим взуттям були постолы - плетене взуття з дерев'яної кори або шкіри. Поступове поширення фабричного взуття витіснило постолы, які вийшли з ужитку в сер. ХХ ст. [50 с.153]

Традиційні прикраси Середнє Подніпров'я.

За багатьма етнографічними даними, жінки Середнього Подніпров'я, як і переважна більшість українок, любили прикрашати себе намистами з коралів. І. Дунайна [24 с.77] зазначає, що серед жіночих прикрас Переяславщини були популярні намиста такі як: коралове намисто, корали з «рифами», з «пугвицями», «камінне» намисто, коралове із разками «камінного», коралове з штампованими фабричними прикрасами – личманами, скляне намисто, бурштинове, коралове із скляними намистинами, намисто із смальти, «мішане». Характерною традицією регіону було перенизування коралового намиста у середній частині рядків металевими пустотілими намистинами “пугвицями” або “рифами”, які спеціально виготовляли місцеві золотарі. Рифи були крупніші від коралин, суцільні або прорізні, ажурні, овальні видовженої або біконічної форми з гладенької форми. Багатші селянки мали по п'ятнадцять низок коралового намиста, бідніші - по три-чотири. Заможні жінки могли дозволити собі носити перлові, гранатові намиста. Жінки у Середньому Придніпров'ї доповнювали своє святкове вбрання ланцюжком, який одягали поверх намиста. В книзі Врочинської Г. «Історія традиційних українських прикрас» зазначено, що популярною прикрасою Середнього Придніпров'я було намисто з гранатів, про що свідчать письмові джерела але зразки такого намиста на жаль не збереглося серед музейних збірок.[14 с. 75]. Найчастіше його носили козачки, багатший селянки та міщанки. Також використовували намисто з марганцевого скла, з

невеличких намистин, що імітувала кольором і формою гранатове намисто. В основному це були вироби чеських майстрів скла, а в народі дістало назву «чеські гранати». У другій половині XIX ст. використовували намиста з більш дешевого матеріалу, що імітували корал – смальта, скло, фарфор різних форм і відтінків. Намисто зі скла виготовляли способом навивки, так зване кам'яне намисто. Складалося воно з невеличких круглих або гранчастий намистин зеленого, синього, червоного, жовтого, білого кольорів низаних на міцні нитки в один ряд завдовжки 32-72 см. Низка білого молочного або прозорого скляного намиста часто вживалися самостійно, без кольорового. Його носили старші жінки у піст та у траурному вбранні. Намисто з «дутого» скла, було популярним серед шийних прикрас в кін. XIX - на початку XX ст. Воно складалося з пустотілих намистин різного кольору і розміру, схожого на маленькі ялинкові прикраси. На світлинах 20-30-х років XX ст. жінки та дівчата часто прикрашені «дутим» намистом, що аж застеляє груди. На територіях Середнього Придніпров'я мода на «дуге» намисто пройшла на початку XX ст.

Для Полтавщини був характерний «рясний хрест». На мотузці або кораловому разку носили не по одному, а по два, три, п'ять срібних хрестиків, з яких утворювали цілі згарди. У наш час колекціонер називають «рясні зінківські хрести». Також поширеною прикрасою регіону були дукачі — срібні, дорогоцінні монети, до яких місцеві ковалі приробляли вушко.

Це була коштовна прикраса, але протягом життя її могла собі дозволити чи не кожна жінка. В роботі А. Шостопала «З історії використання монет у якості прикрас в Середньому Подніпров'ї» зазначено, що монети, як прикраси використовувалися різними народами з давніх часів. Серед монетний знахідок на Черкащині відома монета м. Херсонес викарбувана у 63–47 рр. до н. е. збоку був отвір у якому знаходилось невеличке мідне кільце. На теренах України і на Середньому Подніпров'ї заможні верстви використовували для прикрас золоті монети. Для цього брались європейські дукати та більші номінали вагою у два, три, п'ять, десять дукатів. Золоті прикраси зберігалися поряд з золотими монетами та могли передаватися із покоління в покоління. У XVIII ст. коли надходження європейських монет на українській землі значно скоротилося, натомість їх місце зайняли російські монети. У кін. XIX ст. для прикрас використовували монети номіналом 50 срібних копійок та рубль. Для порівняння ціна корови на початку XX століття становила 60–70 рублів. Старалися носити непарну кількість дукачів: три, п'ять, сім з найбільшим по центру і меншими по краях. [84 с. 59] Полтавщина славилася своїми «рогатими» дукачами з великою кількістю прорізів, борозенок і каміння. Прикраси купували на ярмарках. Корали привозили вже у вигляді намиста. Майже всі срібні прикраси виготовляли місцеві ковалі. Завдяки світлинам полтавського етнографа

I. Зарецького маємо уявлення про одяг та прикраси місцевих жителів початку 1900-х років.

Слобожанщина охоплює східні області: південь Сумської, Харківська, Луганська, Донецька, а також і східні райони Полтавщини, північ Дніпропетровщини. Посушливе літо, сильні вітри та гірський рельєф не сприяли розвитку сільського господарства, тому тут переважала промисловість. Назва історико-етнографічного району виникла в період його інтенсивного заселення (XVII - XVIII ст.), хоча археологи знаходили сліди життя, ще з часів палеоліту. На цих землях проживали відомі племена кіммерійців, скіфів, сарматів, болгар, хозарів, печенігів, половців. Татаро-монгольські орди тут кочували аж до початку XV ст. У XV ст. на Лівобережній Україні людські поселення закінчувалися біля Чернігова й Путивля. Вихідці з Лівобережної і Правобережної України та численні втікачі від утисків феодально-кріпосницького ладу користувалися тут якийсь час різними пільгами «свободами», поселилися «на слободах», засновували поселення «слободи» [70 с. 58]. Багато переселенців було з Черкас, тому тривалий час слобожанців називали «черкасами», а слобідські міста і полки «черкаськими». У кінці XVII ст. на Слобожанщині проживало 100 тис. українців і 20 тис. росіян. Тут виникли військові опорні пункти міста Харків, Охтирка, Суми, Чугуїв. З місцевого населення і українських переселенців було створено козацькі слобідські полки. Приплив російського населення на Слобожанщину відбувся в сер. XVIII ст. В 1765 р. після зруйнування Запорозької Січі козаки оселяються в донецьких степах. Потім відбулося закріпачення українських селян і козаків та різні антиукраїнські компанії. Швидкі темпи індустріалізації регіону притягали на Слобожанщину сотні тисяч людей різних національностей. Політика радянської імперії була спрямована на повну русифікацію і денационалізацію неросійського населення на Донбасі. "Міжнаціональне спілкування", відсутність національних шкіл, зневага до національних традицій зіграли свою роль.

У 1918 р. М. Сумцов видав у Харкові історико-етнографічне дослідження “Слобожане”, в якому висвітлив історичні умови появи нового великого українського краю Слобідської України, або Слобожанщини, описав характерні риси поселенців краю від XVII і до XX ст., серед яких і особливості народного одягу. Традиційний жіночий одяг Слобожанщини складався з додільної сорочки з уставками, або “з підтичкою”, яку виготовляли з вибіленого конопляного полотна. До кінця XIX ст. на Слобожанщині носили сорочки «полтавського типу», де всі частини викроювали по прямій нитці. Вони не мали власного коміра, а збирали виріз складочками або «пухликами» та обшивали полотняною накладкою. На початку XX ст. під впливом міської культури у побут входять сорочки на кокетці з великим викотом горловини та рукавами. [52 с. 114] У техніці вишивання використовували геометричні, рослинні та змішані орнаменти, які були спільними з сорочками інших областей. Поверх сорочки одягали безрукавні корсетки, вовняну різнокольорову гарусну плахту або дергу. Використовували запаску або фартух, які шили з фабричних тканин. Обов’язковою деталлю був тканий пояс або крайка, з вовняних, гарусових ниток. До сер. XX ст. носили постолі. З появою фабричного виробництва увійшли чоботи, черевики. [56 с. 39]

Г. Квітка-Основ’яненко про жіночий козацький костюм писав: «Се був кунтуш зі штофу, парчі й інших дебелих матерій. З-під нього було видно на грудях корсетку і спідницю з запаскою. Дома ходили в корсетці без рукавів, у спідниці з запаскою і у вишитій українській сорочці. Були й плахти з шовку та гарусу, котрі носилися на спідницях. Уся оця одежа переходила од матері до дочок, онучок та правнучок без усякої одміну фасону. Жіноцтво носило багато намист у віці ожерелля». [46 с. 123]

Традиційні прикраси Слобожанщини.

На всій території Слобожанщини, дукачі були в широкому вжитку і являли собою центральну прикрасу в жіночому вбранні. Ці прикраси виготовля з монет

державного карбування, оздоблювали різноманітними розетками, бантами, медальйонами. Вони були литими, з позолотою, часто з кольоровими скельцями посередині, мали одне чи декілька вушок для підвішування. Місцеві золотарі виготовляли дукачі з різних металів. Заможні жінки носили дукачі із срібла та золота, інші з латуні та міді. Через те, що Слобожанщина доволі великий край, в окремих її частинах, під впливом місцевих традицій і особливостей дукач мав свої стилістичні особливості. Тому Слобожанські дукачі умовно можна поділити на харківські, сумські, східнослобожанські. [53 с.46] Серед місцевої знаті Харківщини і сучасної Сумщини носили дукачі на низці перлів. На Східній Слобожанщині заможні жінки перевагу надавала дукачам на великому червоному коралі. Також були поширені дукачі з бантами, які оздоблювалися сердечком та ягнуски (ягнусок - дукач у якого медальйон у формі серця). Вважається, що традиція носіння дукачів-ягнусків виникла під впливом католицького культу Святого Серця Ісуса Христа, який з собою на Слобожанщину принесли переселенці з Правобережної України. На серцях дукачів-ягнусків могло бути зображення розп'яття Христа або його монограма, також зустрічалися зображення Голгофи, окремих святих або Божої Матері. Як правило, банти у дукачах були пишними і прикрашалися камінням, різнокольоровим склом. У бантах харківських дукачів часто зустрічаються образи пташок. На Східній Слобожанщині у широкому вжитку були дукачі у яких в ролі медальйону виступав хрест або чоловічу нагородну медаль. [80 с. 535] Складне намисто займало особливе місце серед прикрас. З ним було пов'язано багато народних легенд та звичаїв. Воно різнилося за формою та матеріалом. Характерні матеріали регіону, які використовували в намистах: уральський камінь, бурштин, та корали з різною кількістю низок, що було свідомством заможності.

Слобожанщина плавно переходить в південний історико-етнографічний район України - **Нижнього Подніпров'я**. Ця степова частина України в яку входять Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Одеська, південні райони

Дніпропетровської, Кіровоградської, Донецької, Луганської областей ще з середньовіччя відома як “Дике поле”. В давнину XV - XVI ст. сюди щовесни вирушали ватаги сміливців з Полісся, Волині, Білої Русі за здобиччю. Тюрки таких шукачів пригод, вільних людей називали козаками. Через постійну боротьбу з татаро-турецькими завойовниками українці, які також втікали від панського гніту шукаючи волі й кращої долі продовжували просуватися в південні степи і опановувати нові території. Імперська політика намагалася обмежити українське заселення Причорномор’я особливо після ліквідації Запорозької Січі. [46 с.147] Український Південь упродовж тисячоліть населяли різноманітні народи та захоплювали імперії, він ставав осередком міграцій та колонізацій. Вияв різних культур таких як кочових народів, еллінської Середземноморської цивілізації, кавказців, слов’ян впливав на історичний розвиток регіону. Усі ці процеси та люди зрештою сформували величезний пласт народної культури регіону. Водночас, якщо подекуди в Україні імперські навали витісняли самобутню українськість, симбіоз етносів Півдня навпаки підсилював здобутки народного мистецтва. Етнокультурні зв’язки українців з поселенцями інших національностей таких як білоруси, росіяни, болгари, серби, молдовани, греки, німці, вірмени, татари виявилися у поєднанні різнонаціональних елементів в одязі, будівництві житла тощо. І часто інші національності навіть переймали українські традиції і привносили їх у власні ремісницькі вироби. [70 с.59]

Кушнір В.Г. в роботі “Народознавство Одещини” зазначає, що одяг Південного регіону складався з жіночої та чоловічої сорочки. Нагрудний одяг носили поверх сорочки. Найпоширенішим для Південного регіону були юпки, які кроєм схожі на керсетку (жилетку) тільки довші і з рукавами. Також носили плахти, запаски, фартухи, спідниці. Верхній одяг відповідав не тільки специфіці природно-кліматичних умов та господарської діяльності, а й був ознакою певного соціального стану. Жупан - свого часу носили заможні верстви

населення (шляхта), згодом і селяни. Шили найчастіше з фабричних тканин. Каптан носили під жупаном. Також використовували свити. Зимовим одягом найчастіше були *кожухи* з овечих шкір хутром усередину. Обов'язковими елементами одягу були пояси. Типовим взуттям для холодної пори року були жіночі й чоловічі шиті на ваті "валянки", які взувалися в гумові калоші.[42 с.213]

Традиційними прикрасами Нижнього Подніпров'я

В праці "Український народне вбрання" [65 с.133] М. Білан та Г. Стельмащук вперше систематизували особливості костюма Південної України. Дослідниці підкреслюють, що прикраси Півдня формувалися під впливом міської моди, торговельних зв'язків через порти Чорного моря та близькості до балканської і грецької традицій. На відміну від Полісся, де цінували бурштин, на Півдні через більшу заможність селян були поширені масивні золоті та срібні сережки-«калачики» або «змійки». Найпоширенішою прикрасою регіону були корали. Намисто носилося у великій кількості до 25-ти і більше разків, при цьому намистини могли мати овальну форму або форму бочечок. Колір переважно червоний, але могли бути й рожеві, рожево-сіруваті відтінки. Особливе місце посідали намиста з перлів «баламути», яке привозили зі Сходу через паломників або купців. Для Півдня характерним було поєднання баламутів із дрібними срібними монетами або дукачами з релігійними мотивами. Біло-молочний колір баламутів вважався символом дівочої чистоти та був обов'язковим атрибутом весільного вбрання заможних родин Херсонщини та Одещини. Саме в цих регіонах через постійний вплив болгарських та гагаузьких традицій побутували салби — нагрудні прикраси на тканинній основі, густо обшиті монетами. На відміну від класичного дукача, салби створювали цілісний «металевий щит», що демонстрував статки родини. Через чорноморські порти на Південь потрапляло і дороге венеціанське скло. Якщо на Поліссі носили прості «лускавки», то на Півдні цінувалися масивні «пацьорки» — скляні намистини з внутрішньою позолотою та плавленими кольоровими емалями. На Півдні та Слобожанщині

особливого поширення набули дукачі у формі серця “ягнуски”. Це був відгомін європейського бароко, де серце символізувало релігійну відданість. Південні ягнуски часто прикрашалися не лише карбуванням, а й вставками з дорогоцінного каміння або кольорового скла (смальти). (див. Додаток В. 2)

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз засвідчив, що типологія прикрас України XIX – поч. XX ст. має чітку регіональну прив’язку до матеріальної бази та торговельних шляхів. Якщо для Полісся характерною є архаїчна консервативність використання місцевого бурштину та простих форм, то для Півдня та Слобожанщини визначальною стає торгівельна відкритість, що проявилася у домінуванні завезених прикрас: баламутів, пацьорок.

Прикраси Середнього Подніпров’я та Слобожанщини є найвищим проявом “українського бароко”. Використання складних дукачів з бантами, оздобленими емаллями та камінням, свідчить про високий ступінь майстерності українських золотарів.

Прикраси Нижнього Подніпров’я є прикладом поєднання традиційних українських коралів із балканськими салбами та баламутами, що сформувало особливий естетичний код регіону, де прикраса виступала потужним соціальним маркером і «демонстративним капіталом».

Інтенсивні міграційні процеси між селами Придніпров’я та містами на початку XX ст. та розвиток фабричного виробництва призвели до швидкого змішування традицій і привнесення прикрас з інших регіонів, що розмивало

локальні відмінності. Прикраси Слобожанщини дослідити і описати доволі складно, адже вона була прикордонною територією, яка неодноразово змінювала свій адміністративно-територіальний розподіл. Після Великого Голодомору 1932-1933 рр., у місцевого населення на руках практично не залишилося традиційних прикрас.

РОЗДІЛ 3. ТРАДИЦІЙНІ ПРИКРАСИ ЗАХІДНОГО І ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1 Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина

3.2. Волинь, Опілля

3.3. Поділля, Буковина

Висновки до розділу 3

3.1 Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина

Гуцульщина - край який з усіх етнографічних районів України протягом XIX — на початку XX ст. привертав найбільшу увагу дослідників, які поряд з вивченням матеріальної та духовної культури намагалися визначити її межі. Такі спроби робили етнографи І. Вагилевич, В. Поль, С. Витвицький, Я. Головацький, В. Шухевич, В. Гнатюк та інші. За сучасним адміністративним поділом Гуцульщина охоплює східну частину Українських Карпат, теперішній Верховинський, Косівський, південну частину Надвірнянського, та Богородчанського районів Івано-Франківської області, суміжні Путильський, Сторожинецький і південну частину Вижницького районів Чернівецької та Рахівський Закарпатської областей. [70 с. 66] В монографії «Етнографічні групи український Карпат. Гуцули» зазначено, що заселення Гуцульщини відбувалося шляхом поступового просування в гори долинами рік. Основним елементом було українське населення, серед якого могли перебувати кочівники та поселення давніх тюркських і східно-романських племен. Етнографічна група українців - гуцули - протягом століть була розділена на частини і перебувала під гнітом іноземних загарбників. На кінець XIX - поч. XX ст. на основі етнографічних даних можна умовно окреслити територію заселену гуцулами в таких межах: на заході границя з бойками проходила по річці Ломниці, далі по закарпатській

частині - верхів'ями річок Берестянка і Турбату, ріки Тересви і долиною річки Малої Шопурки до її злиття з Тисою, на півдні ця лінія проходить до державного кордону. На півночі та північному сході від ріки Лімниці межа перетинає ріки Бистрицю Солотвинського та Надвірнянську, захоплює село Пасічну, далі йде на Ділятин, Яблунів, Косів, Вижницю, Берегомет, Красноільськ, до кордону з республікою Румунією. [26 с.5]

Початок вивчення українського одягу припадає на кінець 1870-х років. У книзі Я. Головацького “Про одяг населення Галичини і північно-східної Угорщини” автор описав різні комплекси костюмів гуцулів, бойків, лемків. Причинами відмінностей в одязі населення різних районів Я. Головацький вважав географічне положення, ґрунти, клімат, «місцеві обставини», заняття, родові перекази та впливи сусідів. [17 с. 53] Гуцульське народне вбрання становило сформований комплекс вже у часи Русі України. Народ зберігав свою традицію, а гуцульський народний стрій залишився чи не єдиним у матеріальній культурі живим комплексним еталоном, що органічно утримує зв'язок з періодом формування Русі України. Справжнім досягненням досліджень гуцульського вбрання є його повний перелік нош з їх автентичними назвами. Жіноче вбрання має багато однакових нош з чоловічим. Традиційний комплекс складався з полотняної білої сорочки, яку шили з уставками і без них, додільні з виточкою. Вишивали зазвичай комір, вставки та край подолу. Найпоширенішими техніками вишивання були лічильна гладь, а на початку ХІХ ст. поширилося вишивання хрестиком. [65 с.224] Кожна місцевість, село мали свою традиційну колористичну гаму. Поясним одягом у жінок були домоткана запаска та обгортка з вовни (горбатка, опиника, запашка). Обов'язковим був пояс, ним гуцулки прикріплювали поясний одяг. Ткали пояс неширокий і називали його по-різному: попоружка, крайка, пояс, байорка, тканина. Поверх сорочки носили кептарі. Верхнім одягом слугували сердаки, короткі кожушки. Жіночий сердак підбивали хутром, тоді його називали підбіяка. Невід'ємною частиною гуцульського вбрання були головні убори з їх різноманіттям. Дівчата

прикрашали коси уплітками - сплетені вовняні нитки, які приплітали до кіс і в кінці об'єднували в одну велику китицю. Молоді жінки одягали на голову червону хустку пов'язану так, щоби тороки хустки звисали над чолом і по бокам обробляючи обличчя. Старші жінки завивали голову намітками. [48 с. 130].

Бойківщина - західна частина гірської системи Українських Карпат. За адміністративно-територіальним поділом охоплює південно-західну частину Рожнятівського і Долинського районів Івано-Франківської області; Сколівський, Турківський, південну смугу Стрийського, Дрогобицького, Самбірського та більшу частину Старосамбірського районів Львівщини; північну смугу Міжгірського і Великоберезнянського та Воловецький райони Закарпатської області. Бойківщина край бойків, які населяють частину гір Карпат, у сусідстві з гуцулами. Завдяки археологічним дослідженням, які проводилися тут між двома світовими війнами, свідчать, що перші людські поселення на Бойківщині датуються епохою неоліту [4 с. 7]. Пізніше в IX-XI ст. ця територія була заселена слов'янами, а землі Бойківщини входили до складу Русі. Через гірські перевали ішли торговельні й військові шляхи до західної Європи. [25 с. 359]

Основу вбрання становили тунікоподібна сорочка або ж уставкова з густими брижами біля шиї, розрізом на правому плечі або на чпині. Шили сорочки з домотканих матеріалів - конопляного і лляного полотна та сукна. Жіночі сорочки були короткими «круті», їх носили у поєднанні з нижньою спідницею, що називали «підшивка», «подолок», «спідник». Сорочка мала назву «плічата», «опліч», «рубатка». Уставки, комірці, манжети сорочок вишивали нитками натурального чорного, а згодом синього і червоного кольорів. У високогірних місцевостях вишивали ще вовняною ниткою натурального темно-коричневого кольору, орнамент часто мав квіткові мотиви. Жіночий поясний одяг був: фартухи, димки, мальованки, які шили з грубого домотканого полотна, святкові ж спідниці - фарбанки виготовляли з вовняних тканин. Спідниці-мальованки називали «на ланцюжок», «на-калічкання», «на-сороківці»,

«устрикання», «галузання», «дуганиста». Спереду поверх спідниці носили запаски - «півки», «запанки», «припиначки». Візерунки на запасках розміщували горизонтально. Безрукавку називали лейбик. Святковий лейбик шили з білого сукна та вишивали рослинним орнаментом. Буденний був скромнішим, вишитий кривульками. Хутряні безрукавки (бунда) шили з овечої шкіри, яка була верхнім одягом. [З с. 280]

Лемківщина. На схилах Низьких Бескидів Карпат між річками Сяном і Попрадом та на заході від річки Уж розташована Лемківщина. Після Другої світової війни, в силу історичної ситуації етнографічна територія розселення лемків була поділена між трьома державами. Галицька частина Лемківщини відійшла до Польщі. Це гірська смуга південно-східної Польщі від рік Солинки і Сяну на сході до Попраду з Дунайцем на заході. Південна частина Лемківщини відійшла до складу Словаччини. Це гірська смуга від кордону з Україною до ріки Попраду. Частина південної Лемківщини – до складу України. Це «трикутник» від с. Ужок (на півночі) і м. Ужгорода (на півдні) до річки Боржави на сході. За нинішнім територіально-адміністративним поділом лемки обіймають в Україні Великоберезнянський, Перечинський і частково Свалявський, Іршавський, Мукачівський та Ужгородський райони Закарпатської області. Під час другої світової війни Польський уряд переселив лемків, більшість яких переїхала на західноукраїнські землі, а решта на землі над Балтійським морем. [27 с. 135]

Традиційне жіноче вбрання складала сорочка, яку лемки називали «чахлик». Шили з тонкого льняного полотна. Спідницю шили з вибійки - домотканого полотна з узорами, які набивали різьбленими дерев'яними дощечками, змащеними синьою олійною фарбо. Таку спідницю називали „фарбачка” чи „мальо-ванка”. Безрукавку (лейбик) шили з білого домашнього сукна, який застібався на гудзики. Запаска була коротша за спідницю. Вузький пояс називали “попружкою” з чорної, білої і червоної вовни. Повсякденним взуттям лемків були постолі, які прив'язували до ноги вузькими вовняними

шнурами “насторочанками”. У свята вбирали чоботи. Верхній одяг називали “гунька”. [48 с. 78]

Традиційні прикраси Гуцульщини, Бойківщини, Лемківщини.

Давні прикраси Гуцульщини мали орнамент з солярною символікою, які в першу чергу мали магічне значення і слугували як оберіг від усього злого, відганяли нечисту силу. Такі орнаменти були на згардах, хрестах, чепрагах, пряжках до поясів і перснях. [68 с. 150]

В сер. XIX ст. на значній частині західних регіонів були поширені бісерні прикраси. В ареал традиційного бісерного оздоблення насамперед входили: Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Північна Буковина, Опілля, Покуття та ін. В роботі О. Федун “Українські прикраси з бісеру” зазначено, що упродовж XIX - першої пол. XX ст. у народній ноші гуцулів з’явилося 14 типів нагрудних прикрас: намисто, стрічковий гердан, стрічковий гердан з підвісками, трясуні, однодільна, дводільна та зубчаста силянка, об’ємна плетінка, розетковий і перетинчастий гердани, котильон, краватка, черес, крайка. У XX ст. виготовлення бісерних оздоб подекуди перетворилося на прибутковий промисел. Типові прикраси з бісеру в етнографічних зонах Гуцульщини з’явилися у різний час. Спершу на початку XIX ст. їх почали виготовляти та носити на Буковинській Гуцульщині. [79 с. 35] Упродовж першої половини XIX ст. вони доповнили ансамбль народного одягу Галицької Гуцульщини. Наприкінці 1870-х років бісерні оздоби з’явилися на Закарпатській Гуцульщині. Найпоширенішими вони стали тут після 1919 р. коли Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини - відомого європейського виробника бісеру і бісерних прикрас. На світлинах кін. XIX першої пол. XX ст. серед святкового вбрання гуцулів можна розгледіти одну або декілька однодільник силянок. Бісерна стрічка, яку жінки одягали на шию, а дівчата також накладали поверх заплетених і укладених віночком кіс, в різних місцевостях Гуцульщини називали гердан, гордон, силка, чимбарик, тканка. [71 с. 23] Стрічковим герданом також

прикрашали парубочі солом'яні та фетрові капелюхи. Майже у всіх музеях де зберігається народний одяг гуцулів представлені однодільні селянки. Багато їх і у приватних колекціях. У ХІХ ст. жіночі прикраси були виконані найпростішою технікою - набиранням в разки - мониста. В. Шухевич в ілюстраціях до своєї праці «Гуцульщина» зафіксував набрані у разки «селянки з червоних кораликів, переложених мосяжними бляшками». Автор описував, що молоді дівчата носили багато рядів лискавок, пацьорок, хрещиків, під шиєю носили селянку або гердан.[85 с. 150] Декоративне та художня оформлення гуцульських прикрас мало низку як спільних так і локальних особливостей. Специфікою лемківського вбрання є побутування криз — широких (до 20 см) круглих комірв, що повністю закривали плечі та груди дівчини. Кризи вирізняються складною ажурною структурою та чіткою геометричною орнаментикою (ромби, кривульки), де перевага віддавалася сполученню білого, блакитного та червоного кольорів. На Бойківщині популярними були селянки-ошийники, які щільно прилягали до шиї. Їхня колористика була більш стриманою, часто монохромною або з перевагою темних тонів, що гармоніювало з лаконічною вишивкою бойківських сорочок. На Гуцульщині побутували металеві прикраси та гердани з насиченим чорним фон із яскравими вкрапленнями. Особливої уваги заслуговує гуцульське мосяжництво — автентична технологія виготовлення металевих прикрас методом воскового лиття. Центральне місце у цьому промислі посідали згарди, застібки «чепраги», гудзики «пугвиці», декоративні бляшки і трубочки «переліжки», пустотілі намистини-дзвоники «колокільця». Композиційним центром згарди зазвичай виступала чепрага — масивна кругла застібка, декорована гравійованим орнаментом у вигляді концентричних кіл, "руж" або шестипелюсткових квіток, що символізували сонце та захист. С. Боньковська в роботі «Гуцульські згарди» зазначає, що хрестикові згарди, які є одними з найдавніших жіночих нагрудних гуцульських прикрас найменш досліджені із типологічних груп гуцульського мосяжництва. Надзвичайно мало даних про них, зустрічаються у працях дослідників кінця ХVІІІ - початку ХХ ст., тож важко

визначити час їх розповсюдження на Гуцульщині. Разом з тим достеменно не встановлена етимологія назви згарда. В етимологічному словникові слово “гард” пояснюється як запозичення від молдавської, болгарської або румунської. На думку дослідників основним фактором появи згард були натільні хрестики. Про згарди, як матеріальну цінність гуцулок писав Михайло Коцюбинський у повісті “Тіні забутих предків”: “А декотрі, дуже заможні, як от Палата... навіть у будень носила шовкові хустки... а важкі згарди гнули її шию”. [2 с. 24]

На початку ХХ ст. на Гуцульщині з’явилося намисто з різнокольорового скла з вкрапленням іншого кольору або золота - пацьорки. На Лемківщині жінки носили дрібні срібні пацьорки, доповнюючи їх коралами та великим хрестом. Улюблені бісерні силянки тут називали крайками. Робили у формі стрічки, нанизуючи на кінський волос.

В етнографічній літературі ХІХ ст. відзначається, що особливо на Західній Україні був звичай носити намиста із золотих та срібних монет. Слово “намисто” походить від слова “монисто”, основою якого є слово “монета” [26 с. 48]. Гуцульські жіночі прикраси, які виготовлялися з монет і дукачів у вигляді кружків з геометричним орнаментом називали “сороківці”. Для застібання прикрас та кожухів служили чепраги, застібки різних форм. [53 с. 149] (Див. Додаток В.3)

3.2. Волинь, Опілля

Волинь - історико-географічний регіон територія басейну верхів’я правих приток Прип’яті та середнього поріччя Західного Бугу, що охоплює південні райони Волинської, Рівненської південно-західні райони Житомирської, північну смугу Хмельницької, Тернопільської Львівської областей. На заході дотичне лівобережне Побужжя - Східна Холмщина. Сприятливі фізико-географічні умови Волині впливали на її інтенсивне освоєння. [63 с.62] До I тис.

археологічні культури на Волині формувалися під західним впливом. У V ст. Волинь заселяють племена дулібів, бужан, волинян. Можливо з Прикарпаттям пов'язана поява племінної назви волинян. [49 с. 60]. Т. Петрик в роботі "Формування етнографічних меж Волині" вказує, що X-XI ст. тут з'явилося багато князівських адміністративних центрів, міста Луцьк, Червень, Белз, Володимир, Кременець та інші. У XII ст. відбувається економіко-соціальний розвиток регіону. Зростає кількість населення, вдосконалюють технології сільськогосподарського та ремісничого виробництва, що сприяло обміну та торгівлі. Волинь була одним з осередків процесу утворення державності Київської Русі, Володимиро-Волинського і Галицького-Волинського князівств. Від кінця XIV ст. входить у склад Великого князівства Литовського. У XV-XVI ст. найбільші земельні володіння на Волині мали українські вельможі князі Острозькі, Заславські, Чарторийські, Семашки, Збараські, Вишневецькі, Корецькі, Ружинські та інші. З кін. XVI ст. впродовж XVII ст. відбулося окатоличення і ополячення регіону. За результатами першого поділу Польщі у 1772 р. до Австрії відійшло Бельзке воєводство та Руське воєводство без Холмської землі. Також Австрія захопила частину волинського Кременецького повіту з містечками Збараж, Черніхів, Лешнів. Після останнього поділу Польщі у 1795 р. значна частина волинських земель була приєднана до Росії де у 1797 р. утворилася Волинська губернія. На рубежі XIX - XX ст. етнографічна Волинь пролягла у межах що займали на півночі Мінською та Гродненською губерніями Польщі до Західного Бугу, з південно-західного боку межувала з Галичиною, а на сході з Київською губернією. [54 с. 153]

З монографії "Давнє вбрання на Волині" Галина Стельмашук, яка впродовж тривалого часу ґрунтовно досліджувала вбрання цього регіону зазначала, що одним із перших хто описав основні компоненти жіночого і чоловічого одягу волинян був польський етнограф Юзеф Крашевський ще у першій пол. XIX ст. [63 с.111]. В монографії Л. Чайковської "Народний одяг Волинян другої половини XIX - початку XX ст." зазначено, що традиційний одяг

волинян має довге історичне коріння. Сорочку, яка була головною частиною українського вбрання на Волині виготовляли з білого і конопляного або льняного полотна. Верхні сорочки для знаті шили з дорогих тканин: шовку, оксамиту, атласу та ін. Жіночі додільні та підточкові сорочки на плечах мали уставки і часто оздоблювались вишивкою, геометричним та рослинним орнаментом. Внизу рукав завершувався манжетом, який на Волині називали «чохлик». Сорочки були з коміром - «стійка». На Волині вишивали уставки, коміри, рукави й пазухи жіночих сорочок, і в полах. На початку ХХ ст. сорочки почали шити з фабричного полотна. Вони були короткі, середньої довжини та довгі. Нагрудний одяг одягали на сорочку. Носили безрукавку – «горсет», «станік», «шнуровиця». Тканини для волинського жіночого поясного вбрання виділяються своєрідністю декору. Спідниці були вовняні й напіввовняні мали назву «літник» та «бурка». Фарбували їх у теплій кольоровій гамі використовуючи природні барвники: кору дуба, цибулиння, листя берези, зелену шкарлупу горіха та ін. Поверх спідниці носили фартух чи запаску. Фартух часто виготовлявся в одному стилі зі спідницею та прикрашався вишивкою, яка перегукувалася з вишивкою сорочки. Спідницю і запаску підтримував пояс-крайка. Волинські пояси були вузькими, переважно червоного кольору. Верхнім жіночим одягом були утеплені «сачки» темних кольорів, «герцики», «пінжаки», «кусани». Цей елемент вбрання з'явився під впливом міської моди. Поширеною була свита. На Волині була «свита до ряс» - із складками позаду. За кроєм, в талії вона розрізана, а нижня її частина рясована. Її обшивали на комірі-стійці, полах та манжетах кольоровою тканиною, шнуром з вовняних ниток й інколи великими яскравими китицями-помпонами («шишками»). Також побутувала свита-серм'яга - довга, нижче колін, пошита із грубого сермяжного сукна. Кафтан носили переважно в східних районах Волині. Серед верхнього жіночого одягу побутували кацавейки, бекешки з овечого хутра, кожухи. Взуття використовували плетене з лози, рогози чи в'язу - личаки. На початку ХХ ст. використовували шкіряне взуття: постолі, чоботи, черевики. [83 с. 16]

Західним продовженням подільського етнографічного ареалу, що входить у зону Прикарпаття є **Опілля** - історико-географічний район який займає територію північно-західної частини Подільської височини в межах Львівської, Івано-Франківської і центрального західного виступу Тернопільської областей. Опілля розташовується між Волинню, Поділлям та Прикарпаттям. А саме охоплює південну частину Старосамбірського, Самбірського, Дрогобицького, Стрийського та Жидачівського районів та крайню північ Сколівського району Львівської області, північну частину Долинького та Рожнятівського, Калуський, Галицький, Рогатинський райони Івано-Франківської області, Бережанський, Зборівський, Козівський, Підгаєцький та Монастириський райони Тернопільської області. З етнографічного боку вивчена дуже слабо. Становить значний науково пізнавальний інтерес для етнографії, істориків, науковців. В різні часи цей край був під феодально-польським і австрійським поневоленням. У південно-західній частині етнографічне Опілля переходить у наддністрянське Прикарпаття, а на заході у перемисько-яворівське Надсяння, які є своєрідними етнографічними під районами. Археологічні пам'ятки засвідчують про давню історію заселеність цього краю. У ранньослов'янський період тут проживали племена дулібів та білих хорватів. В княжу добу, особливо в період Галицько-Волинського князівства ці землі теж були густо заселеними. Часи польського й австрійського правління супроводжувалися всілякими дискримінаційними заходами стосовно українців і переселенням польських, німецьких, чеських поселень. Давня назва корінних жителів краю є "опіляни", "ополюхи". [62 с.108]

У статті Куцир Т. "Компоненти народного жіночого вбрання Опілля кінця ХІХ - першої половини ХХ ст." описані основні компоненти жіночого вбрання. Основою, як і у всіх українських регіонах була сорочка з доморобного вибіленого конопляного, лляного чи полотна, у якому поєднувались конопляні і лляні волокна. Додільна чи коротка «до підтички» сорочка була, найчастіше була уставковою. Уставкові сорочки Опілля мали уставки, пришиті до рукавів по підканню. У південних районах Опілля поширеними були сорочки із дуже

вузькими відкидними комірцями та вузькими обшивками на рукавах, які називали «дудицями». Скріплювали комір за допомогою гарусної або шовкової стрічки, бавовняного шнурочка, перламутрового гудзика чи скляної запонки. На поч. ХХ ст. переважають сорочки безуставкового типу. Поширені були сорочки «хлопянки», а також блюзки, скроєні з виточками на грудях. Сорочку доповнювали полотняною спідницею, запаскою та фартухом. Верхній безрукавний чи з рукавами одяг називали горсиком, катанкою, кабатом, кафтаном, корсети, камізельки. Також використовувалися різні види спідниць, які вирізнялися довжиною. Виготовляли спідниць з домотканої конопляної, лляної чи з фабричної тканини. Спідниці також називали «мальованки», «димки», «шарафанок». Спідниці із фабричних кольорових тканин називали «фартухи». Узимку носили підбиті ватою або кожухом «станики» - безрукавні жакетики. Верхній жіночий одяг з рукавами, з прямою спинкою називали «катанки». [41 с. 1394]

Традиційні прикраси Волині та Опілля.

Традиційним прикрасам на Волині, крім естетичного належить істотне символічне призначення, яке впливало на еволюцію традиційного одягу. На Волині прикраси відомі від найдавніших часів про це свідчать знахідки металевих виробів періоду енеоліту (середина IV - III тис. до н. е.) Знайдені скляні намистини, походять із скіфських і грецьких курганів. У Рівненській області у похованні пізньоенеолітичного періоду знайдено бурштиновий амулет, перстені, плетені та кістяні, як різновид прикрас відомі вже у кам'яну добу. Знахідки в поселеннях Волині часів Русі та Галицько-Волинської держави, а саме на території Луцька, свідчать про наявність ювелірних виробів бронзових та олов'яних перснів, браслетів, сережок, луниць та скляних намистин. [64 с. 85]

Волинські прикраси мали чітко виражений локальний характер, через місцевий матеріал. Бурштин тут був не лише окрасою, а й оберегом. На відміну від шліфованого ювелірного бурштину, волинське намисто складалося з

великих, часто лише злегка окатаних дисків або гранчаків. Намистини з бурштину вирізали гострим ножом. Більші нанизували посередині, менші по краях, укладаючи їх в довгу низку, що сягала нижче середини грудей. Як правило використовували одну низку бурштину. Намисто з коралів рожево-червоного кольору носили у три ряди можна побачити на малюнках О. Цинкаловського "Стара Волинь і Волинське Полісся". [82 с. 547]. У Рівненській області намиста з натуральних коралів та бурштину називали справедливе намисто. Таке «копане» намисто мало широку палітру — від прозорого медового до матового молочного та темно-вишневого кольорів. Бурштин рідко носили самотійно, найчастіше його поєднували з кількома низками червоних коралів або скляних пацьорок. Наприкінці ХІХ ст. на Волині надзвичайно популярним стало намисто з дутого скла. Волинські «лискавки» мали дзеркальну поверхню та сріблясті, золотисті та блакитні кольори. Їх також поєднували з бурштином. Серед специфічних рис волинських скляних низок було використання овальних намистин («конки»), які поєднували з дрібним бісером.

Металеві прикраси Волині відрізнялися лаконічними формами. На відміну від Лівобережжя волинський дукач частіше мав вигляд срібної або мідної монети без пишного банта, який підвішувалася на простій стрічці або вовняному шнурі. Особливе місце посідали литі хрести з мідних сплавів, які за формою нагадували давньоруські енколпіони. Вони носилися поверх усіх низок намиста, виконуючи роль центрального композиційного акценту та символу-оберега. Своєрідною рисою волинських прикрас було носіння менделів — трьох круглих образків, оправлених міддю, які носилися на вовняній тасьмі разом із основним намистом. Це підкреслювало релігійність регіону та оберегову функцію прикрас.

Домінуючими прикрасами Опілля були бісерні прикраси та скляні. Бісерні селянки-плетінки, мали свої локальні риси. Найбільшого поширення набули вузькі стрічкові селянки (шириною 2–4 см), виготовлені методом ажурного плетіння зі стриманою кольоровою гамою. Місцеві майстрині часто називали

таку структуру «решіткою», оскільки полотно прикраси складалося з сітчастих ромбів, що створювало враження легкого бісерного мережива. На відміну від яскравих багатобарвних герданів Закарпаття, тут переважали сполучення білого, чорного та темно-синього кольорів, що гармоніювало з делікатною вишивкою опільських сорочок. Червоний колір використовувався помірно, переважно як точковий акцент. Характерною рисою був спосіб носіння селянок: під вузьку селянку-обруч на шию часто одягали широку «решітку» з бісеру, торочки якої красиво спадали на груди.

Металеві прикраси Опілля представлені переважно сережками та дрібними підвісками. Популярними були срібні або мідні сережки у формі кілець («ковтки») або з невеликими підвісками (кульками, сердечками). На відміну від великих гуцульських чепраг, металеві застібки на Опіллі були прихованими. Святковий опільський стрій обов'язково доповнювали кількома низками «доброго» намиста з коралів. Їхня кількість була меншою, ніж на Наддніпрянщині. Часто вони поєднувалися з прикрасами з монет. Серед заможних селян та опільської знаті було популярне намисто з венеціанського скла - пацьорки. Такі намистини, розписані вручну емаллями (квіткові мотиви, «очка»), додавали комплексу прикрас індивідуальності та статусності.

(див. Додаток В.4)

3.3. Поділля, Буковина

Історико-етнографічний район, охоплює значну частину місцевості межиріччя Південного Бугу і лівобережного Середнього Подністров'я. Це більша частина Вінницької, Хмельницької, Тернопільської та суміжна на півдні частина Чернівецької обл. В етнографічній літературі Поділля ділять на Східне, Західне, Буковинське. Назва “Поділля” зустрічається в писемних джерелах XIV ст., а в XIII ст. згадується під назвою “Пониззя”, чи “Русь долішня”. Відповідне найменування жителів Поділля - “подоляни”, “поділяни”. Здавна ці землі заселяли східнослов'янські племена тиверців і уличів. Після др. пол. XIV ст. Поділля захопила Литва. Тоді Подільський край охоплював тільки межиріччя Смотрича й Ушиці, і до кінця XIV ст. територія Поділля значно розширилося. У сер. XVI ст. Західне і Східне Поділля опинилося під владою шляхетської Польщі. Різні частини південно-подністровського Поділля неодноразово потерпали від турецько-османських загарбників. Після двох поділів Польщі в кін. XVIII ст. Західне Поділля відійшло до Австрії, а Східне разом з Правобережною Україною було приєднане до російської імперії. [70 с. 63] У XIX ст. Подільська губернія, яка була сформована після третього поділу Польщі у 1795 р. межувала на заході з Австро-Угорщиною, на півночі з Волинською, на сході - з Київською, на південному сході - з Херсонською, на південному заході - з Бессарабською губерніями. Традиційно-побутова культура Поділля формувалася під впливом багатоговікового спілкування з іншими народами які тут поселялися, зокрема поляками, чехами, молдаванами.

Традиційне вбрання подолян вирізнялося багатим оздобленням, вишивкою, і мережкою. У традиційному костюмі українців Буковинського Поділля XIX – першої половини XX ст. основою були виключно сорочка, що різнилася насамперед способами крою, а також різновидами декорування й носіння. Жіночі сорочки були: - без плечових швів (тунікоподібні, хлоп'янки (Заставнівський р-н, Буковин. Под.), сорочка-стовп (з повністю вишитими

рукавами – с. Погорілівка, Заставнівський р-н, Буковин. Под.) Найдавніший та поширений різновид сорочок були сорочки з плечовими вставками поликові сорочки (морщанки, морщенки, морщянки). Менш поширений різновид сорочок - з суцільнокрійним рукавом безполикові сорочки зі зморшкою. А також з нагрудними, плечовими або нагрудно-плечовими кокетками (сорочки на кокетці або “кокеточні” сорочки. [32 с.258-259]

Західноподільську поликову сорочку називали кошуля, рукави якої викінчувалися вузькими манжетами - дудицями. З поч. ХХ ст. на Західному Поділлі трапляються сорочки-блузи з фабричного полотна до талії. Жіночий поясний одяг складався з обгортки (горбатки) здебільшого чорного й червоного кольорів з невеликим вкрапленнями жовтого або зеленого, яким жінки обвивалися від стану. [72 с.103] Та одно та двоплатової запаски, які на Буковинському і Західному Поділлі вишивали бісером, склярусом і лелітками. На східному Поділлі носили ткані вовняні запаски. Спідниці були різного крою (у зборки, у складках “на фалдах”, в “ряси”) та з різних матеріалів (бурка, вибійка, галька, димка, літник). Нагрудний одяг без рукавів називали безрукавки “плічки”, байбараки, горсети, бруслики, бунди, жилети. Жіночі жакети з рукавами (кабатики, кафтаніки, кохти, літніки). Верхній одяг називали бунда, бурка, гунька, катанка з капюшоном, сардак та ін. Зимою носили кожухи різної довжини та крою. Взуття було різним за ознаками функціонального використання та техніки виготовлення: видовбане взуття - дерев'яні довбанці, плетене взуття - личаки, постолои солом'яні носили поверх чобіт взимку. Також носили шкіряні постолои, дарматиї, мешти, черевики, валянки. [34 с. 449]

Північна Буковина природою, побутом і населення споріднена з Поділлям. Північною границею є річка Дністер від місцевості Городниці аж до містечка Сокиряни. На заході межує з Івано-Франківською областю до річки Прут до місцевості Милів та Іспас. Границя йде рівнобіжно до течії Дністра через місцевості Карапчів на південь від м. Чернівці до Новоселиці. Далі на схід

до містечка Сокиряни. Буковина впродовж століть зібрала різні етнічні групи. З найдавніших часів ці землі густо заселяли давньослов'янські (IX ст. до н. е. – III ст.), з часом слов'янські племена (III–IX ст.). В різні історичні періоди тут перебували різні національності, а саме: євреї прийшли за доби Молдавського князівства: «Упродовж XIV–XVIII ст. вони становили третю за чисельністю групу буковинського населення після українців та румунів.» У другій пол. XVIII ст. настали зміни політичних сил. Із ослабленням Османської імперії на політичну арену виходять дві російська та Габсбурзька імперії. У 1768 році в ході російсько-турецької війни були захоплені територія Молдавії та Волощини. Після перемовин у 1772 році до Габсбурзької імперії відійшли землі Галицького князівства, а згодом у 1775 році після першого поділу Польщі, і Буковина. [8 с.204–207]. Австрійський уряд робив спроби заохотити заселятися людей, особливо в Чернівці, Сучаву і Серет, звільнивши населення від податків протягом 30 років. Так прибуло багато румунів, які поступово витіснили місцеве населення півдня Буковини та півночі Молдавії, залишивши кілька острівців української культури [8с. 211–212]. Протягом усього періоду перебування під Габсбурзькою монархією відбувалися спроби денаціоналізувати місцеве буковинське населення: спочатку румунізувати й онімечити (в школах навчали румунською та німецькою мовами), потім із прилученням до Галичини почали поширювати польську мову й культуру. Процес денаціоналізації торкнувся також українського мистецтва. Прикладом є створений у 1885 році з ініціативи архітектора Й. Лайднера Ремісничий музей у Чернівцях. Тут проводилися виставки творів з Австрії, Франції, Японії ніби для того, щоб ремісники Буковини оволодівали новими техніками та розвивали у своїх роботах смакові вподобання Європи. Проте, як звітували організатори виставок, народні майстри проігнорували запрошення й не відвідували їх. [9 с. 7].

На подальший розвиток Буковини як етнічної спільноти вплинула революція в Австрії, після якої були прийнято створити край під до якого входили Східна Галичина, українська Буковина та Закарпатська Україна [8с.

224-225] внаслідок чого українці почали піднімати свою мову, культуру, мистецтво, релігію, свій національний дух. У цьому протистоянні розвинулася українська наука, література та мистецтво [9 с. 6]. Надалі розгорається суперечка між двома основними спільнотами румунів і українців про приєднання Буковини до Галичини чи до румунських земель. Як наслідок Буковину виділили як окремих край Австрії (1861–1918). Цей проміжок часу був останнім періодом австрійської окупації та скупим на політично-історичні події, проте для культурно-національного, громадсько-суспільного й церковного життя мав важливе значення, особливо в житті українського населення Буковини [8 с. 247]

На поч. ХХ ст. видатний етнограф Ф. Вовк в своїх історико-етнографічних працях описував народний одяг Буковини. Традиційний буковинський одяг формувався на протязі кількох століть.[13 с.237] Основою жіночого костюма виступала біла сорочка тунікоподібного крою, “додільна” або “до підтички”. Сорочки виготовляли з домотканого конопляного чи льняного полотна. В сер. ХІХ ст. з’являються сорочки “на кокетці” під впливом міської моди. Святкові сорочки були декоровані вишивкою та бісером - "цятками". В орнаментах буковинської вишивки переважають геометричні елементи такі як ромби, квадрати, прямокутники, прямі та криві лінії, круги, розетки та рослинні мотиви. Жіночий поясний одяг був представлений одноплатовою “горбаткою”, “обгорткою” "запаска", “гопанка” з вовняної тканини. На поч. ХХ ст. “запаску” змінює фартух який шили із кольорової шерстяної чи шовкової тканини фабричного виробництва. Пояси були вузькими із тієї ж самої тканини, що й “запаски”. Плечовий одяг відрізнявся розмаїттям та яскравістю. Складався з кептаря, кожуха, сардака, манти, гуглі. Безрукавки шили з овечого хутра й прикрашали вишивкою. Жіночим та чоловічим взуттям були постоли. Пізніше використовували чорні черевики або пів черевики. [36 с.79]

Традиційні прикраси Поділля, Буковини

Традиційні нагрудні прикраси Поділля відрізнялися насиченими та складними комплексами традиційного оздоблення для яких було характерно - масштабність, багатоярусність та інтенсивність червоного кольору. Прикраси тут виконували не лише естетичну функцію, а були головним показником соціального статусу родини.

Найпопулярнішою прикрасою було коралове намисто. Заможні подолянки носили одночасно від 10 до 15 низок коралів. Переважали намистини масивної, бочкоподібної форми насиченого червоного кольору. Намисто нанизували від дрібних біля застібки до великих шліфованих або рублених намистин по центру. Іноді коралові намиста доповнювалися монемати чи хрестиками. Серед популярних намист Поділля було використання баламутів, яке вважалося символом дівочої чистоти. На Східному та Центральному Поділлі баламути у три низки носили з дукачем із японської монети. Гранатове намисто було розповсюджене у Центральному Поділлі.

Подільські дукачі на відміну від лаконічних волинських монет мали характерний великий металевий медальйон, що кріпився до пишного банту, прикрашеного емаллю або інкрустацією зі скла. Цей елемент виступав центральним акцентом всієї композиції. Бідні селяни виготовляли дукачі з латуні, міді, олова. Дукачі - медальйони іноді могли мати додаткове оздоблення металевими бантами чи листям, дорогоцінними каменями чи склом. Металеві згарди, згардочки по всьому Поділлі. [33 с. 219] У деяких районах Поділля до намиста підвішували «шелести» — дрібні металеві дзвоники, які при русі створювали характерний звук, що мав відлякувати злих духів.

Серед бісерних прикрас були популярні гердани. На Західному Поділлі побутовали широкі стрічкові гердани, які щільно охоплювали шию. Гердани кутові з рослинним орнаментом з монетами чи медальйоном носили на Західному Поділлі. Гердан розетковий та стрічковий з монетами на Буковинському Поділлі.

Специфічною рисою подільських бісерних прикрас було повторення кольорової палітри місцевої вишивки де переважали чорний та бордові кольори із вкрапленнями золотого та жовтого.

Майже ніяких відомостей не збереглося про вбрання та прикраси Буковина XIV–XV ст., оскільки тоді вона складала автономну адміністративну одиницю «Шипинська Земля» і знаходилась у складі Молдавії. На основі деяких археологічних джерел можна здогадуватися, що ці предмети мало відрізнялися від одягу попередніх епох [36, с. 17]. Дуже мало вціліло ювелірних виробів із XIV ст. У роботі «Українське золотарство XVI–XVIII ст.» М. Петренко зазначає, що «Золотарських виробів з Буковини, Галичини, Поділля, Закарпаття майже немає, з Волині і Слобожанщини до нас дійшли поодинокі твори». [53 с.96] З. Васіна у виданні «Український літопис вбрання XIII – поч. XX ст.» про вбрання Буковини зазначила: «Багатством відзначалися шийні жіночі прикраси, до комплексу, яких входили архаїчні елементи язичницької оберегової символіки – бубонці, підвіски (амулети), згарди, знімні монетні нагрудники, що являли собою нашиті на текстильну (фетрову) основу дукачі. У жінок та дівчат були популярними намисто коралове, різнокольорове венеціанське з поліхромною та золотою інкрустацією та дуте скляне. Яскравими місцевими прикрасами були плетені бісерні силянки, гердани, цятки, басмани». [69 с.387]

Традиційні прикраси Буковини вирізняється надзвичайною художньою багатошаровістю, де архаїчні гуцульські елементи органічно поєднуються з румунськими впливами. Найбільш характерною рисою буковинських жіночих прикрас є салби — нагрудні прикраси, що складаються з великої кількості монет, нашитих на тканинну основу. Монети нашивалися одна біля одної на м'яку фетрову основу в декілька рядів, до яких підшивалась червона чи чорна стрічка. Вага такого намиста досягала до п'яти кілограмів. Для цього використовувалися монети, які в різні історичні періоди були в обігу на Буковині: турецькі монети, пізніше замінили талерами, крейцерами, флоринами, кронами. Така прикраса

демонструвала не лише статок родини, а і виконувала оберегову функцію. Найбільш рідкісна - салба на фетрові основі у формі півкола та формі прямокутника. Також були розповсюджені прикраси з монет “дукати” - монети в один ряд підвішували на стрічку, оксамит, нашійний стрічковий гердан. [76 с.1554].

Бісерні прикраси Буковини вважаються одними з найскладніших в Україні за технікою виконання та колористикою. Серед запропонованих О. Федорук вісімнадцять різноманітних варіантів бісерних прикрас на Буковині трапляються вісім типів. Серед розповсюджених прикрас були гердан розетковий, гердан стрічковий та з підвісками, широкі ажурні гerdани, котильон, плетінка об’ємна, силянка-комір дводільна, силянка-комір зубчаста, силянка-комір однодільна. Ці прикраси плелися на нитяній основі або нанизувалися на кінське волосіння в довільному ажурному переплетенні. [76 с. 749] На відміну від бойківських, буковинські гerdани мають насичену рослинну орнаментику — стилізовані квіти, «рожі», листя, що перегукується з пишною квітковою вишивкою буковинських сорочок. У ХХ ст. серед бісерних прикрасах зникли плетінка об’ємна, силянка-комір дводільна, силянка-комір зубчаста. Серед металевих прикрас зникли згарда на металевій основі, салба у формі півкола, прямокутника, трикутника. Серед чоловічих прикрас Північної Буковини був популярний бісерний котильон («вісьорок», «вістончик», «герданник», «ланцок», «кутальйон») – нагрудна прикраса у формі невеликого п’ятикутника, який кріпили на сорочку або мінтян (киптар) – ліворуч грудей. На Буковинському Поділлі котильон носили на грудях (нежонатий – з лівого боку, жонатий – з правого), або підвішеною до пояса. [37 с.35]

Широкого розповсюдження по всій Україні намиста з коралів були популярні і в Буковині, яке називали «коралі», «грусталі», «маниства», «гармузи». За формою коралів були розповсюджені два типи: циліндричне «рубане» та кругле або овально-видовжене «шліфоване». [74 с.1550] Серед

буковинських прикрас зустрічається намисто з перлів, які як зазначає Ганна Врочинська в своїй роботі були невеликими і носилися близько шиї. Більше відомостей про намисто з перлів знаходимо у комплексі румунських прикрас під назвою «mărgăritare» «sidef», «perlamutre», «perlamutru» — намисто з перламутру (перлів), що носили жінки разом з кораловим намистом та салбою. [77 с. 1551] Також були розповсюджені намиста з кольорового скла, які були більш доступні за ціною та імітували справжній корал. Таке намисто називали «блискавки». Біля с. Комарів Кельменецького р-ну, Чернівецької обл., були знайдені фрагменти виробів з кольорового скла, що засвідчують скляне виробництво в Україні. Венеціанське намисто на Буковині називали «цятки». Намисто з дутого скла, яке було популярне в Україні в кін.ХІХ- поч.ХХ ст. називали “лискавки”. Також між румунським населенням зустрічається дерев’яне намисто, яке в перекладі з румунського називається чорне.

(Див. Додаток В.5)

Висновок до 3 розділу

Традиційні прикраси Західного та Південно-Західного регіону відрізняються своїм розмаїттям та яскравістю. Саме ці регіони стали ареалом жіночих та чоловічих бісерних оздоб, які художньо виразніше, орнаментально багатші та вишуканіші за колоритом. Серед популярних бісерних оздоб були: однодільні та дводільні силянки, стрічкові, розеткові гerdани, плетінки, кризи, катільйони, краватки та ін. Специфічні риси мала Лемківщини - масивні кругові кризи, витончені стрічкові гerdани були на Гуцульщині та складні котильйони на Буковині. Серед натуральних намист були популярні коралі, “баламути”, бурштин, “пацьорки”. Більш доступним було намисто з кольорового скла, (“лускавка”), “дуге намисто”. Традиційними прикрасами Гуцульщини, та Північної Буковини були мосяжницькі згарди та шелести, салба, дукати і дукачі.

Традиційне оздоблення Буковини та Поділля підтверджує активну взаємодію з балканською та молдавською традиціями. Це проявилось у побутуванні салб та використанні специфічної фурнітури (чепраг, пугвиць), що інтегрувало українську традицію в загальноєвропейський контекст південно-східного типу вбрання.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного комплексного багаторівневого аналізу складу традиційних жіночих прикрас, що походять з основних історико-етнографічних регіонів України кін. XIX - поч. XX ст. було зроблено наступні висновки:

1. Традиційні прикраси українців є унікальною складовою матеріальної та духовної культури, що поєднує в собі три фундаментальні функції: оберегову, демонстрацію соціального статусу та естетичну.

2. Поглиблений аналіз дозволив встановити основні їхні типи, а також доволі широкий діапазон назв, пов'язаних з лексемою «намисто». Намиста, що кількісно були простими і складними, збирались зразками – від одної низки до семи-дев'яти. При цьому на Правобережному Поліссі дівчата і молодиці вживали намиста в один або три разки. На Лівобережжі від Чернігівщини на півночі до Полтавщини на півдні побутували намиста, зібрані з семи або дев'яти разків. Під час низання намистини чергували з монетами або в центр давали бантовий дукач або хрест. На Поділлі також побутувало намисто, що низько спускалось на груди і складалось не менше, ніж з трьох разків. Коралове намисто низалось з різновеликих різаних або шліфованих намистин – крупніші давали у середню частину разка. На них одягали срібне окуття. Якщо намисто виготовляли з дрібних коралових відростків (таке намисто називали «січка»), то часом низали понад десяток разків так, щоб намисто суцільно вкрило груди своєї власниці.

3. Асортимент матеріалів для виготовлення шийних прикрас був доволі широким і мав у собі два типи – натуральні матеріали (насамперед це корал, бурштин і перламутр) і штучні (скло). У процесі історичного розвитку прикраси з натуральних матеріалів були традиційними у всіх історико-етнографічних регіонах України. При цьому корал використовувався повсюдно, натомість бурштин, у найдавніших з відомих зразків, мав дніпровське походження або добувався на теренах Західного Полісся. Намисто з перламутру різних відтінків побутувало в межах Поділля, яке було осердям Південно-Західного регіону. Намиста зі скла різної якості й способів обробки, у костюмі українок широко

побутували вже в XIX ст. Про це, зокрема свідчать портрети різних художників: В. Тропініна, І. Репіна, К. Трутовського, М. Пимоненка. Серед скляних шийних прикрас необхідно виділити блискучі різнобарвні «лускавки» (або «світляки», «надуванці»), виконані видуванням різних форм зі скломаси, низаних у різних комбінаціях. Вони легко руйнувались, звідси походження назви. Цей тип у минулі століття широко побутував на Лівобережжі, в межах Чернігівської та Полтавської губерній. Сьогодні «лускавки» час від часу з'являються на аукціонних продажах. Місце їхнього походження достеменно не відоме і потребує подальшого дослідження.

В історичному розвитку поступово намиста з натуральних матеріалів виходили з ужитку, оскільки зникали місця їхніх виробництв, вичерпувались осередки добування. Натомість все більше поширювались штучно виготовлені прикраси, які за кольорами імітували давніші вироби.

Намиста зі штучно виготовлених матеріалів складалися з круглих бусин одного розміру. Подовгастої форми бусини також побутували в усіх історико-етнографічних регіонах України. Ці типи намиста могли бути одноколірними або поліхромними, строкатим. Якщо бусини були крупні, то кількість разків була малою, нерідко це було намисто в один разок. Натомість з середніх або дрібних бусин низали намисто на більшу кількість намистин.

4. Локальна специфіка прикрас прямо залежала від природних ресурсів та торговельних шляхів. Для Полісся та Волині характерним є збереження архаїки через використання місцевого бурштину. Для Карпат — розвиток мосяжництва. Для Наддніпрянщини та Сходу — використання дорогих імпортних матеріалів (коралів, смальти, золота) та розвиток професійного цехового золотарства. Аналіз питання регіональних традицій компонування прикрас та їх кількісний склад в окремому комплексі засвідчив, що відмінності чітко простежуються за віковою ознакою і суспільним статусом. Історичні зображення жінок у численних портретах кінця XIX – початку XX ст. дозволяють твердити, що

колірно намисто завжди узгоджувалось із загальною гамою вбрання насамперед з вишивкою і тоном нагрудного одягу.

Водночас портретний живопис репрезентує практики поєднання в комплексі намист прикрас із натуральних і штучних матеріалів вже на початку ХІХ ст., які побутували паралельно з вбиранням лише коралів (жіночі образи у живописному доробку В. Тропініна). У подальші десятиліття ця тенденція зберігається. У другій половині ХІХ ст. маємо твори, де дівчата на грудях мають комплекси з 7-8 разків скляного різнобарвного намиста різної довжини, які суцільно застилають груди («Дівчина з соняшником» М. Брянського).

5. Далі торкнемось питання традиційних технологій обробки різних матеріалів для створення прикрас. Насамперед підсумуємо способи обробки коралу. «Добрим намистом» називали прикраси, у яких камінь був шліфованим. Шліфовані намистини мали подовгасту («бочечки») або сплюснуту кулясту («кукурузка») форми. Отриманий шліфуванням пил коралу збирали і пресували у намистини правильної кулястої або циліндричної форми. Таке намисто називали «кам'яним».

Бурштин також шліфували у кулясті або сплюснуті намистини дрібної огранки. Традиції виготовлення цього типу намиста в Україні сягає глибокої давнини. Одним із яскравих прикладів цьому є бурштин із Гордіївського могильника, розташованого на Вінничині і датованого добою бронзи. Пил від шліфування також переробляли у сплавлені намистини.

Перламутр, що з нього виготовляли ледь приплюснуті намистини для баламутів, обробляли в кілька етапів: вирізали з мушель, розпилювали і шліфували. Останнім етапом було полірування. Намистини низали в одинарні намиста різної довжини.

Виготовленням металевих прикрас – «дукачів», що в них використовувались монети, в Україні традиційно займались золотарі, конвисарі, людвисарі. Практика носіння дукачів була поширена по всьому Лівобережжю і частково існувала на Правобережжі.

6. Зразки живопису і світлини також засвідчують, як в одному нагрудному комплексі прикрас поєднувались низані намиста і бісерні смужки «герданів». Яскравим прикладом тут є світлина, що на ній бачимо Л. Українку у 1880-і рр. На шиї у неї біля коміра вузька бісерна стрічка геометричного орнаменту; нижче, на груди опускаються муранської роботи «пацьорки», імовірно бурштин і скляне намисто.

7. Наприкінці XIX ст. під впливом промислового розвитку відбулася зміна натуральних матеріалів на фабричні аналоги (скляне намисто «лисковки», «пацьорки», дешевий бісер). Це призвело до демократизації прикрас, зробивши складні комплекси доступними для ширших верств населення, але водночас почало процес розмивання локальних стилістичних меж.

8. Традиційні прикраси XIX – початку XX ст. є невичерпним джерелом для сучасного етнодизайну. Розуміння їхньої семантики та технології виготовлення дозволяє не лише зберігати національну ідентичність, а й інтегрувати автентичні коди у сучасний світовий контекст моди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакликова О. Жіноче стегнове вбрання волинян та поліщуків. с. 64 *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Наук. збірник: Вип. 43: Ю. Крашевський і Волинь. Матеріали XLIII Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, м. Луцьк. Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2012. – 180 с.*
2. Боньковська, С. Гуцульські згарди. *Наше життя*. 1999. № 1, 3-4, с.2-6.
3. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1983.— 304с.
4. Бойківщина. Полуднево-західна вітка української землі. Монографічний збірник. Редактор і голова ред.кол. М.Утриско. Філадельфія -Нью-йорк. 1980. с. 521
5. Білан, М., Стельмащук Г. Український стрій. Львів: Фенікс. 2000
6. Булгакова Л. Деякі конструктивні та художні особливості традиційних сорочок Полісся першої половини ХХ ст. *Народознавчі зошити* : двомісячник / голов. ред. С. Павлюк ; Ін-т народознав. Нац. акад. наук України. Львів, 1996. Зошит 2. С. 102–109.
7. Булгакова Л. Особливості розвитку жіночого безрукавного вбрання в етноконтактній зоні Західного Полісся / Л. Булгакова. *Етнічна історія народів Європи*. 2008. Вип. 26. С. 49–53.
8. Буковина. Її минуле і сучасне / під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. – Париж; Філадельфія; Детройт: Зелена Буковина, 1956. 965 с. : фот., мал.
9. Бушина Т. Декоративно-прикладне мистецтво радянської Буковини. Київ: Мистецтво. 1956.
10. Вахрамєєва Г. І. Народна сорочка українського Полісся ХІХ - сер. ХХ ст. в контексті досліджень традиційного декоративного мистецтва. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання* 2016. № 3(14) с.1 - 12.
11. Визір Н. Персоналії української керамології: Іван Антонович Закревський. *Народознавчі зошити*. No 3 (105), 2012. с. 544-551

12. Вовк Хв. Антропологічні особливості українського народу / Хв. Вовк. Прага: Укр. громад. видав. фонд, 1927. С. 3–33
13. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.
14. Врочинська Г.В., Стельманщук Г.Г. Історія традиційних українських прикрас. голов. ред. С. Віргініус Київ : Балтія-Друк, 2020. 183 с.
15. Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси ХІХ початку ХХ ст.: монографія / відп.ред.С.Павлюк. Київ: Родовід, 2007. 232 с.
16. Врочинська Г. Освоєння та відтворення художніх традицій українських народних жіночих прикрас у творчості сучасних митців. *Народознавчі зошити*. 2018. № 1 (139). С. 242 - 253.
17. Головацкий Я. Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии. Спб.: тип.В.Киршбаума, 1877, 85 с.
18. Глушко М. Історико-етнографічне районування України: сучасний стан і наукові перспективи. *Народна творчість та етнологія*, 2018. № 3 (373), С. 9–21.
19. Глушко М. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ початку ХХІ ст.). *Вісник Львівського університету*, 2009. Вип. 44. С. 179 - 214.
20. Давнє вбрання на Волині = The old clothes on Volyn : етнографічно-мистецтвознавче дослідження / Г. Стельмащук; Міністерство освіти і науки України, Львівська національна академія мистецтв. Луцьк, 2006. 280 с. : кол. іл.
21. Десятников О. Монети на дукачах.
URLhttps://shron1.chtyvo.org.ua/Desiatnikov_Oleksandr/Monety_na_dukachakh.pdf
22. Дмитренко А. Етнографічні дослідження Волині і Західного Полісся в другій половині ХІХ - першій третині ХХ ст.: становлення наукової методики. *Етнічна історія народів Європи*. 2005. № 20. с.15 - 20.
23. Дунайна І. Дукачі та личмани з колекції Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”. *Український костюм у часі і*

просторі: матеріали міжнар. конф. 16–18 груд. 2004 р. Київ: ТОВ “Продукс” 2005. С. 38–41.

24. Дунайна І. Колекція українських жіночих прикрас у збірці Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині : наук. зб. Вип. 61: матеріали П’ятої Волинської науково-етнографічної конференції, 27–28 квітня 2017 року, м.Луцьк / упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2017. с.77
25. Етнографічні групи українців Карпат. Бойки. Національна академія наук України. Інститут народознавства. Харків: Фоліо 2020. с.574
26. Етнографічні групи українців Карпат. Гуцули. Національна академія наук України. Інститут народознавства. Харків, “Фоліо” 2020. 95 с.
27. Етнографічні групи українців Карпат. Лемки. Національна академія наук України. Інститут народознавства. Харків, “Фоліо” 2020. с.360
28. Етнічна історія давньої України. Колективна монографія. П. П. Толочко (керівник авторського колективу) 2000. 280 с.
29. Єршов А. Ніжинські цехи в першій половині XVII в. Чернігів та північне Лівобережжя / за ред. М. Грушевського. Київ: Державне видавництво України, 1928. Т. XXIII. С. 315-318.
30. Звіздецький Б.А. Про кордони Древянської землі. Археологія №4, 1989. с.47-58
31. Іваневич Л.А. Народний стрій українців буковинського Поділля: специфіка класифікації. Наукові праці істор. фак. ЗНУ, 2017, вип. 47 с.258-265
- 32.** Іваневич Л. А. Традиційний одяг українців Поділля (друга половина XIX – початок XXI ст.): історія, класифікація, конструктивно-художні та регіонально-локальні особливості: монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2021. – 797 с. : іл.
33. Іваневич Л. А. Історіографія питання про традиційний стрій українців Поділля (1990-ті рр. – початок XXI ст.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2014. Т. 21. с.257-275

34. Каправа А.А. Елементи українського одягу Поділля. Економіка інноваційної діяльності підприємств Українознавство. 549 с.
35. Кирчів Р.Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини / П.Ф. Кирчів. Київ: Наукова думка, 1978. 174 с.
36. Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг. Україна Канада. 1994.
37. Кожолянко Г. Раймунд Фрідріх Кайндль і українська етнографія. *Народна творчість та етнологія* 2017. № 4. С.13-18
38. Костишина М. Український народний костюм Північної Буковини: традиції і сучасність / М. В. Костишина ; відп. ред. О. В. Лупул ; Науково-дослідний центр буковинознавства. Чернівці : Рута, 1996. 191 с.: іл. Бібліогр.: с. 181-184.
39. Корнієнко Г. Традиційний Одяг Черкащини кінця ХІХ – початку ХХ століття. Родовід. 1993 р. 32 с.
40. Кікоть А. Український костюм у контексті формування національної ідентичності. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2023. Вип. 45. с. 145-151
41. Куцир Т. Компоненти народного жіночого вбрання Опілля: матеріали, техніки, конструктивні вирішення кін. ХІХ - пер. пол. ХХ ст. *Народознавчі зошити*. 2017. № 6 (138). с. 1394-1409.
42. Кушнір В. Г. Народознавство Одещини. Навчальний посібник. Одеса: Гермес, 1998. – 245 с.
43. Литвинець Е.М. Шийте-вишивайте. Київ : Веселка, 1983. 62 с.
44. Литвинець Е.М. Чарівні візерунки. Київ : Радянська школа, 1985. 48 с.
45. Литвинець Е.М. Ручне вишивання і нанизування. Київ: Вища школа 2004. 335 с.
46. Макаруч С.А. Історико-етнографічне районування України: навч.посіб. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2012.352 с.

47. Макарчук С. Етнографічні райони України: до історіографії дослідження *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. Вип. 21. С. 525-534.
48. Матейко К.І. Український народний одяг: Етнографічний словник, Київ: Наукова думка, 1996. 196 с.
49. Минуле і сучасне Волині та Полісся: Наук. збірник: Вип. 43: Ю. Крашевський і Волинь. Матеріали XLIII Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, м. Луцьк. Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2012. 180 с.
50. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. Київ: Либідь, 1996. 171 с.
51. Панишко С. Д. Чинники формування території Волинської землі до сер. XVI ст. Науковий вісник Волинінського державного університету ім. Лесі Українки. 2009. № 22. С. 58–64.
52. Педан Т. Оздоблення жіночих сорочок Слобожанщини кінця XIX- поч. XX ст. Актуальні питання гуман. наук. Вип. 62, том 1, 2023. с. 112-116
53. Петренко.М. З. Українське золотарство XVI - XVIII століть. Київ: Наукова думка, 1970. 208 с.
54. Петрик Т. Формування етнографічних меж Волині. *Етнічна історія народів Європи*. 2007. Вип.22. с. 153-157.
55. Пономар Л. Ареальне дослідження народного одягу Полісся. *Народна творчість та етнологія* 2012. № 3. С.50-56
56. Пономар Л. Народний одяг Слобожанщини на загальноукраїнському тлі. *Матеріали до української етнології*. 2016. Вип. 15. С. 35-40.
57. Пономар Л.Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX — середини XX століть (Історико-етнографічний атлас. Словник). Київ : Бизнесполиграф, 2014. 267 с. : іл.
58. Пономар Л. Етнографічний атлас одягу правобережного Полісся. Київ. с.365-370
59. Самков О.М. Нариси з історії золотарства на Черкащині. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2010. 108 с.

60. Скорнякова Н.А. Український жіночий костюм у XVI–XVIII ст.: стан дослідженості теми. НТУ України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. Том 35 (74). № 3. 2024 с. 181-192.
61. Спаський І.Г. Дукати і дукачі України : іст.-нумізмат. дослідж. Київ: Наук. думка, 1970. 165, [10] с. : іл.
62. Стельмах Г.Ю. Етнографічне районування України кінця XIX - початку XX ст. Українська етнографія. *Наукові записки/ [АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Т. IV]*. Київ, 1958. С. 106–114.
63. Стельмащук Г. Г. Давнє вбрання на Волині: етнографічно-мистецтвознавче дослідження/ Г.Стельмащук; Міністерство освіти і науки України, ЛНАМ Луцьк, 2006. 280 с.
64. Стельмащук Г. Вбрання на Волині у XIV—XVIII ст. і побутування окремих його компонентів у селян до середини XX ст. *Народознавчі зошити*. 2017. № 4 (136). С. 896–913
65. Стельмащук Г.Г. Українське народне вбрання. Львів: Априорі, 2013. 256 с
66. Українці. Історико-етнографічна монографія. I том. Видавництво Академії наук. Київ 1959. 712 с.
67. Український костюм у часі і просторі. Міністерство культури і мистецтв України. ТОВ Прорекс. 2004. с. 38 так не можна дати, лише писати статтю окремого автора
68. Українське золотарство. Дукачі : альбом / упоряд. О. Валько. Львів : Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2014. с216
69. Український літопис вбрання : Книга-альбом. Том 2 : XIII - поч. XX ст.. Науково-художні реконструкції. Васіна З. Київ: Мистецтво, 2006. 448 с.
70. Українське народознавство: Навч. посіб./за ред. С.П.Павлюка. 2-ге вид., Знання, 2004. 570 с.
71. Українське народне вбрання = Украинский народный костюм = Ukrainian folk costume : [набір листівок] / упоряд. О. Косміна, фот. В. Машков. – Київ: Балтія-Друк, 2006. 26 лист.

72. Українське народне мистецтво. Вбрання. під заг. ред. К. Г. Гуслистого. Київ: Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. 321 с.
73. Український народний одяг. Світова федерація українських жіночих організацій. Комісія народного мистецтва. Торонто-Філадельфія, 1992. 317 с.
74. Українські прикраси: Альбом/Самков О.М. Лепський В.В. Черкаси. 2018. 244 с.
75. Федина О. Український народний одяг у дослідженнях Катерини Матейко. *Народознавчі зошити*. No 6 (102), 2011. 973 с.
76. Фединчук О.Б. Шийно-нагрудні чоловічі та жіночі бісерні прикраси Північної Буковини. *Вісник Львівської національної академії Мистецтв* 2018. Вип. 35, с. 75-81)
77. Фединчук О.Б. Намисто в комплексі прикрас русинів та румунів Буковини XIX—XX ст. *Народознавчі зошити*. 2017. № 6. С. 1549-1556
78. Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру. Львів: Свічадо, 2007. 120 с.
79. Федорчук О. Бісерне оздоблення народного одягу гуцулів XIX - початку XXI ст. *Łemkowie, Wojkowie, Huculi, Rusini — historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. 2016. С. 377-395.
80. Фрасинюк О. І. Дукач традиційна прикраса української жінки XVII початку XX ст. за матеріалами виставки “Сонце на намисті. Дукач”. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2019. Вип. 4. С. 534 - 540.
81. Холмщина і Підляшшя: іст.-етногр. дослідж.: [монографія] / [В. Борисенко, Г. Вишневська, Ю. Гаврилюк та ін.]; НАН України, Ін-т нац. відносин і політології, Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ: Родовід, 1997. – 383 с.
82. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся т. 1. Інститут Дослідів Волині. Накладом Товариства “Волинь”. Вінніпег, 1984, 601 с.
83. Чайковська Л. Народний одяг Волинян другої половини XIX початку XX століття. Київ: ПП «Р.К. Майстер-прпнт», друкарня «Huss», 2012. 152 с.
84. Шостопал А. З історії використання монет у якості прикрас в Середньому Подніпров'ї. *Український нумізматичний щорічник*. 2020. Вип. 4. с. 58 - 69.

85. Шухевич В. Гуцульщина. Українське об'єднане товариство "Гуцульщина" Редакція журналу (видавництво) "Гуцульщина". Інст. українознавства КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Львів. 1899 р.
86. Юхименко Н. Народний одяг київського та чернігівського Полісся у фондівій збірці Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав". Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 90, том 2, 2025. с.47-51

Додаток А Карта етнографічного районування України.

Складена за участі професора кафедри етнології ЛНУ ім. Івана Франка. доктора історичних наук Степана Макарчука. [78 с.1]

РЕГІОНИ:	СУБРЕГІОНИ	РАЙОНИ
I. ПІВНІЧНИЙ або ПОЛІСЬКИЙ	I.1. Західне Полісся I.2. Середнє Полісся I.3. Східне Полісся	I.1. а. Полісся Волинської обл. 1.1. б. Рівненське Полісся I.2. а. Житомирське Полісся I.2. б. Київське Полісся I.3. а. Чернігівське Полісся I.3. б. Сумське Полісся
II. ПІВДЕННО - СХІДНИЙ	II.1. Середнє Подніпров'я II.2. Слобожанщина II.3. Степовий Південь	II.1. а. Середнє Правобережжя II.1. б. Полтавщина II.3. а. Буджак II.3. б. Нижнє Побужжя II.3. в. Запоріжжя II.3. г. Таврія II.3. д. Приазов'я
III. ЗАХІДНИЙ або ПІВДЕННО - ЗАХІДНИЙ	III.1. Волинь III.2. Поділля III.3. Прикарпаття III.4. Карпати	III.1. а. Галицька Волинь III.2. а. Західне Поділля III.2. б. Східне Поділля III.2. в. Буковинське Поділля III.3. а. Надсяння III.3. б. Опілля III.3. в. Підгір'я III.3. г. Покуття III.3. д. Низине Закарпаття III.4. а. Східна Лемківщина III.4. б. Бойківщина III.4. в. Гуцульщина III.4. г. Буковинська Гуцульщина

Додаток В.1. Традиційні прикраси Поліського регіону: Західне Полісся, Середнє Полісся, Східне Полісся

ПОЛІССЯ	Приклад прикрас	Назва та матеріал	Місцевість
		<p>Намисто з коралів, з бурштину, гранату</p>	<p>Василь Тропінін, Дівчина-Українка, 1820 роки</p>
		<p>Намиста з бурштину, гранату, дукатів.</p>	<p>Дівчина-українка. II пол. XIX ст. Рачков М.Ю. Чернігівський обласний художній музей.</p>
		<p>Намисто з коралів</p>	<p>кін. XIX ст. Київщина. з колекції музею О. Гончара</p>
		<p>Намисто коралове. Нитка конопляна, корал, металеві вставки “рифі”</p>	<p>II пол. XIX ст. Київщина. Фото з колекції музею Гончара.</p>

		<p>Намисто з коралів та білого скла</p>	<p>Полісся. Житомирська обл. поч. XX ст. Світлина з сайту “Історія України у ретро-світлинах”</p>
		<p>Коралові намиста, дукати, хрест</p>	<p>поч. XX Київщина Фото з архіву Федора Вовка ІА НАН України.</p>
		<p>Медальйон дукача з сюжетом "Благовіщення". Бант - срібло, позолота, скло, медальйон - латунь, позолота,</p>	<p>др. пол. XIX, Чернігівщина. З колекції Юрія Коваленка</p>
		<p>Дукач «личман» зі скляними вставками.</p>	<p>Полісся. Чернігівщина. др. пол. XIX ст. Колекція Ф. Вовка</p>

Додаток В.2. Традиційні прикраси Південно - Східного регіону: Середнє Подніпров'я, Слобожанщина, Степовий Південь

Південно-Східний	Приклад прикрас	Назва та матеріал	Місцевість
		Коралове намисто з металевими "рифами"	Середня Подніпров'є. Чернігівська обл. Новгород-Сіверський р-н. кін. XIX - XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»
		Намисто з коралів та кольорового бісеру.	Середнє Подніпров'я. Черкаська обл. Корсунь-Шевченківський р-н. кін. XIX - поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»
		Коралове намисто з хрестом	кін. XIX - поч. XX ст. Харківська обл. Богодухівського район. Слобожанщина Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»

		<p>Коралове намисто з дукачом</p>	<p>Слобожанщина. Сумська обл. Охтирський р-н. кін. XIX ст. - поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Коралове намисто і дукач-бант з жовтого металу та кольоровим склом</p>	<p>сер. XIX ст. з колекції Херсонського краєзнавчого музею.</p>
		<p>Дукач. Срібний карбованець Павла I 1801р. Срібло, позолота, червоне скло.</p>	<p>поч. XIX ст. Південна Слобожанщина; Дніпропетровщина Оригінал з колекції Коваленка Ю.Г.</p>
		<p>Дукач з бантом на ленті. Білий метал, кольорове скло</p>	<p>XIX ст. Середня Наддніпрянщина. Полтавщина З колекції музею Гончара</p>

		<p>Дукач. Коралове намисто з дукатами. Намисто з перламутру.</p>	<p>кін. XIX - поч. XX ст. Полтавщина. Миргородський р-н. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Намисто з білого скла, пацьорки, намисто з дукатів</p>	<p>кін. XIX - поч. XX ст. Слобожанщина, Сумська обл. с.Сміле Роменський р-н. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Дукач-хрест з жовтого металу і кольорового скла</p>	<p>XIX ст. Середня Наддніпрянщина. Київщина З колекції музею Гончара</p>
		<p>Намисто з баламутів</p>	<p>кін. XIX - поч. XX ст. Одеська обл. Кодимський р-н. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>

		<p>Намисто з «дутого» скла</p>	<p>кін. ХІХ - поч. ХХ ст. Середнє Подніпров'є, Полтавська обл. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
--	---	------------------------------------	--

Додаток В.3. Традиційні прикраси Південно - Західного регіону: Гуцульщина, Лемківщина, Бойківщина

Південно-західний регіон:	Приклад	Назва та матеріал	Місцевість
		Бісерне намисто «криза».	Лемківщина. поч. XX ст. З книги «Історія традиційних прикрас» Врочинська Г.
		Силянка	Гуцульщина кін. XIX ст. З приватної колекції Богдана Петричука. с. Бабин Косівський р-н. Івано-Франківська обл.
		Силянка з бісеру. Намисто різнобарвного «дутого» скла	Бойківщина. Закарпатська обл. Міжгірський р-н. кін. XIX-поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»
		Намисто з кольорового скла	Гуцульщина. Івано-Франківська обл. Верховинський р-н. кін. XIX -поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»

		<p>Намисто з коралів та дутого скла.</p>	<p>Бойківщина. поч. XX ст. З книги “Історія традиційних прикрас” Врочинська Г.</p>
		<p>Намисто з «дутого» скла</p>	<p>Бойківщина. поч. XX ст. З книги “Історія традиційних прикрас” Врочинська Г.</p>
		<p>Коралове намисто. Пацьорки.</p>	<p>Гуцульщина кін. XIX - поч. XX ст.. З приватної колекції Богдана Петричука. с. Бабин Косівський р-н. Івано-Франківська обл.</p>
		<p>Пацьорки</p>	<p>Гуцульщина кін. XIX ст.. З приватної колекції Богдана Петричука. с. Бабин Косівський р-н. Івано-Франківська обл.</p>

		<p>Пацьорки з дукатами</p>	<p>Гуцульщина кін. XIX ст.. З приватної колекції Богдана Петричука. с. Бабин Косівський р-н. Івано-Франківська обл.</p>
		<p>Намисто з монет - дукати</p>	<p>Гуцульщина кін. XIX ст.. З приватної колекції Богдана Петричука. с. Бабин Косівський р-н. Івано-Франківська обл.</p>
		<p>Намисто з латунними хрестами - згарда.</p>	<p>Гуцульщина кін. XIX ст.. З приватної колекції Богдана Петричука. с. Бабин Косівський р-н. Івано-Франківська обл.</p>
		<p>Традиційне металеве намисто з дзвіночків - шелест.</p>	<p>Гуцульщина. кін. XIX- поч. XX ст. з колекції Музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття</p>

Додаток В.4. Традиційні прикраси Волинь, Опілля.

Південно-західний регіон:	Приклад	Назва та матеріал	Місцевість
		Намисто з кольорового скла	Волинь. м. Устилуг, 1917 р. Фото з Австрійського архіву, автор - укр. Січковий стрілець. З інтернет ресурсу ukraine_
		Намисто з бурштину.	Волинь. Волинська обл. Іваничівський р-н., кін. ХІХ - поч. ХХ ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»
		Намисто з бурштину	Волинь. Львівська обл. Сокальський р-н., кін. ХІХ-ХХ ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»

		<p>Намисто з кольорового скла</p>	<p>Опілля. Львівська обл. Жидачівський р-н. кін. XIX - поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Намисто з коралів та «пацьорок»</p>	<p>Опілля. Яворівщина. поч. XX ст. З книги «Історія традиційних українських прикрас» Врочинська Г.</p>
		<p>Намисто з різнобарвного «дутого» скла</p>	<p>Опілля. Львівщина. поч. XX ст. З книги «Історія традиційних українських прикрас» Врочинська Г.</p>
		<p>Бісерна «криза»</p>	<p>Опілля. Львівщина. поч. XX ст. З книги «Історія традиційних українських прикрас» Врочинська Г.</p>

		<p>Намисто «фальшиві» коралі. Кераміка.</p>	<p>Опілля. Львівщина. поч. XX ст. З книги “Історія традиційних українських прикрас” Врочинська Г.</p>
--	---	---	---

Додаток В.5. Традиційні прикраси: Поділля, Буковина

Південно-західний регіон:	Приклад	Назва та матеріал	Місцевість
		Намисто з “дутого” скла	Поділля, м. Заліщики, поч. XX ст. (зараз Тернопільська обл.)
		Намиста баламути.	Поділля. Поч. XX ст. Світлина з фотоательє на Вінниччині.
		Намисто з бурштину	Західне Поділля. Тернопільська обл. Кам'янець - Подільський р-н. Новоушицька ОТГ. кін. XIX - поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»

		<p>Намісто з мушлів</p>	<p>Західне Поділля. Тернопільська обл. Чортківський р-н. кін. XIX - поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Силянка з бісеру</p>	<p>Буковина. Івано-Франківська обл. Косівський р-н. кін. XIX - поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Силянка, намісто з «дутого» скла</p>	<p>Західне Поділля. Тернопільська обл. Чортківський р-н. Борщівська ОТГ. кін. XIX - поч. XX ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Намісто з «дутого» скла</p>	<p>Буковина. поч. XX ст. З книги «Історія традиційних українських прикрас» Врочинська Г.</p>

		<p>Намисто з чорного бісеру</p>	<p>Західне Поділля. кін. ХІХ ст. З книги “Історія традиційних українських прикрас” Врочинська Г.</p>
		<p>Намисто з кольорового скла</p>	<p>Буковина. Чернівецька обл. Вижницький р-н. кін. ХІХ - поч. ХХ ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Намисто з кольорового “дутого” скла</p>	<p>Західне Поділля. Тернопільська обл. Чортківський р-н. Заліщецька ОТГ. кін. ХІХ - поч. ХХ ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>
		<p>Салба з монет.</p>	<p>Буковина. Чернівецька обл. Путільський р-н. кін. ХІХ - поч. ХХ ст. Матеріали виставки «Вільна країна: нескорені строї»</p>

	 <p>2020/11/20 12:35</p>	Салба	Буковина. Хотинський р-н. с. Клішківці Чернівецький обласний художній музей.
--	---	-------	---